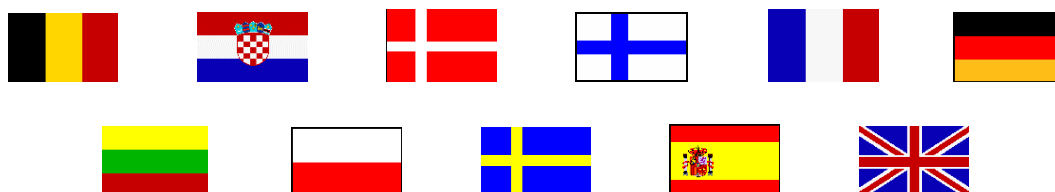

Langtidsafsoning og menneskerettigheder – resultater af en international undersøgelse –

Forfatter: Kirstin Drenkhahn

Projekt Ledelse:

Frieder Dünkel, Kirstin Drenkhahn og Manuela Dudeck (Universität Greifswald, DE)

Internationale Samarbejdsparter:

Sonja Snacken og Hanne Tournel (Vrije Universiteit Brussel, BE)

Anette Storgaard (Aarhus Universitet, DK)

Esther Giménez-Salinas og Aïda C. Rodríguez (Universitat Ramon Llull, Barcelona, ES)

Tapio Lappi-Seppälä (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki, FI)

Pascal Décarpes (Université Marc Bloch, Strasbourg, FR)

Velinka Grozdanić og Ute Karlavaris-Bremer (*Sveučilište u Rijeci, HR*)

Gintautas Sakalauskas (Teisės Institutas, Vilnius, LI)

Barbara Stańdo-Kawecka, Joanna Grzywa (Uniwersytet Jagielloński, Kraków, PL) og Paweł

Maciaszczyk (Uniwersytet Marii Skłodowskiej, Lublin, PL)

Lena Roxell (Stockholms Universitet, SE)

Dirk van Zyl Smit og Fabienne Emmerich (University of Nottingham, UK)

AGIS 2006

Med økonomisk støtte fra AGIS Programmet
Europa Kommissionen – Generaldirektoratet for Ret, Frihed og Sikkerhed

Indhold

1. Introduktion.....	2
2. Dataindsamling og metode	5
3. Udvalgelse.....	6
4. Fængselsforhold/indkvartering	10
5. Aktiviteter	15
5.1 Uddannelse og arbejde.....	15
5.2 Rekreation og træning.....	21
5.3 Kontakt til verden udenfor	24
6. Konklusion.....	27
Referencer	28

Oversættelse (Tysk – Engelsk): Kirstin Drenkhahn and Fabienne Emmerich

Oversættelse (Engelsk – Dansk): Asbjørn Storgaard, Sigurd Storgaard, Anette Storgaard

© 2009, University of Greifswald, Department of Criminology.

1. Introduktion

På grund af den særlige karakter rejser langtidsstrafafsoning og andre lignende straffe et stort antal særlige menneskeretlige problemer og det resulterer i, at de udgør et særligt følsomt område indenfor fængslerne. De fleste langtidsfanger er frihedsberøvede på grund af meget alvorlige forbrydelser og de anses ofte for farlige. Derfor står de overfor en særlig negativ stempling sammenlignet med fanger generelt. F.eks. kan de muligvis udelukkende have tilladelse til deltagelse i en form for rehabiliteringsprogrammer i slutningen af deres afsoning – om overhovedet – da sådanne programmer kan anses for formålsløse tidligere i afsoningen på grund af deres farlighed eller strafflængde.¹ Derudover opleves de negative konsekvenser af frihedsberøvelse, som der er i enhver straf, mere intensivt for en langtidsafsoner. På grund af disse strukturelle problemer, møder personer som løslades fra en langtidsafsoning større problemer med hensyn til resocialisering end andre løsladte fanger. Også der, hvor rehabiliteringsprogrammer er tilgængelige for langtidsafsoneren, opstår særlige problemer med opretholdelse af kontinuitet i programmerne igennem hele straffen og med opfølgning, når pågældende løslades.

Indenfor den europæiske unions overnationale rammer træder disse problemer ekstra stærkt frem på grund af den iboende trussel mod vore fælles værdier og i særdeleshed det juridiske samarbejde indenfor kriminalitetsområdet. Med proklamationen af Charteret om grundlæggende rettigheder i 2000, erkendte den europæiske union udtrykkeligt betydningen af menneskerettigheder som en af sine kulturelle hjørneste. På trods af at charteret først trådte i kraft for nylig nemlig med ratifikationen af Lissabon Traktaten, var der allerede en fælles, retligt bindende beskyttelse af menneskerettigheder i EU, men ikke af EU. Alle den europæiske unions medlemslande er også medlemmer af Europarådet og har ratificeret dettes Konvention for beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder (EMRK). Enkeltindivider kan få prøvet overholdelse af denne konvention igennem en proces ved den europæiske menneskerettighedsdomstol (EMD). Dette gælder også for Polen og Storbritannien, hvor charteret er begrænset til at angå de rettigheder, der gælder i national lovgivning.² Konventionen understøttes i Recommendations by the Committee of Ministers to member States. Dette er et ikke-bindende, soft law, dokument, men EMD bruger det i fortolkning af konventionen ligesom det benyttes ved fortolkning af national lov i nationale domstole (f.eks. Tysklands forfatningsdomstol, Urt. v. 31.5.2006, BVerfGE 116, 69 ff.; Schweiz' forfatningsdomstol, Urt. v. 12.2.1992, BGE 118 Ia, 64 ff.). To anbefalinger er særligt relevante for langtidsfængsel: Rec (2003)23 om fængselsadministrationens varetagelse livstidsdømte og andre langtidsafsonere (herefter: Recommendation on long-term prisoners) og Rec (2006)2 om De Europæiske fængselsregler (herefter: EPR). Men der findes imidlertid ingen international komparativ forskning, der vedrører implementeringen af menneskerettigheder i de europæiske fængselsystemer.³

Dette forekommer problematisk i lyset af hovedprincipperne for retligt samarbejde indenfor kriminalitetsområdet i den europæiske union. Den europæiske unions regler på dette område er baseret på et princip om gensidig anerkendelse af juridiske beslutninger i medlemslandene. Implementering af europæiske retlige beslutninger forudsætter det andet princip for retligt samarbejde: gensidig tillid. Dette indebærer sikkerhed for at man tilhører en fælles retlig

1 Jf. F.eks. rapporter om besøg i Frankrig 2003 af den europæiske torturkomite (CPT) (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*) (CPT 2004, §§ 33 ff.), i Italien i 2004 (CPT 2006, §§ 89 ff.) og i Tjekkiet i 2006 (CPT 2007, §§ 40 f.).

2 Se Protokollen om indførelse af Den europæiske unions charter om grundlæggende rettigheder i Polen og Storbritannien, Official Journal of the EU 2007/C 306/01, 11/17/2007.

3 Jf. Drenkhahn/Dudeck 2007; Dinkel 2009, s. 180 ff.; van Zyl Smit/Snacken 2009, s. 27 f.

kultur og at man har en fælles, høj grad af beskyttelse af personlige rettigheder. Vedrørende frihedsberøvende straffe er der en ramme-beslutning om anvendelse af princippet om gensidig anerkendelse vedrørende overførsel af domfældte.⁴ Denne ramme-beslutning, som skal implementeres inden 5. december 2011, åbner for overførsel af fanger uden deres eget samtykke eller samtykke fra modtagerlandet fra det medlemsland, hvor han er dømt til det land, hvis nationalitet, han selv tilhører, med henblik på afsoning af straffen.⁵ Princippet om gensidig tillid er udelukkende omtalt i præambelen til denne beslutning, som omhandler processuelle rettigheder i straffesager, men det må også gælde for straffuldbyrdelse hvis der skal ske en konsistent beskyttelse af personlige rettigheder og friheder. En fængselsstrafs virkelige strengthed beror ikke alene på længden, men også på betingelserne for dens fuldbyrdelse, hvilket gør betydningen af dette princip selvindlysende i relation til overholdelse af menneskerettigheder i fængslerne. For at kunne stå inde for den gensidige tillid, skal vi ikke alene garantere at fængselsbetingelserne ligner hinanden indenfor den europæiske union, men vi skal også garantere at betingelserne lever op til unionens fælles menneskerettighedsstandarder.

Der er behov for internationale komparative studier med henblik på at undersøge i hvilken udstrækning der eksisterer lige eksistensbetingelser med en høj grad af beskyttelse af menneskerettighederne i EU's fængselssystemer. Indtil videre er de eneste af sådanne undersøgelser, der findes, gennemført af en international forskergruppe, som for en stor dels vedkommende også er knyttet til dette forskningsprojekt og som ligeledes var koordineret af det kriminologiske institut ved Universitetet i Greifswald.⁶ *Mare Balticum fængselsstudiet* studerede lukkede fængsler for mænd i Estland, Finland, Tyskland, Letland, Litauen, Polen, Rusland og Sverige.⁷ Det *Internationale projekt om kvinder i fængsel* undersøgte livsbetingelser for kvindelige afsonere i Kroatien, Danmark, Tyskland, Grækenland, Litauen, Polen, Rusland, Slovenien og Spanien.⁸ Begge projekter viste at livsbetingelserne i fængsler fortsat er væsentligt forskellige fra land til land og at der fortsat er problemer med beskyttelse af menneskerettigheder.

Dette projekt, *Langtidsafsoning og menneskerettigheder i den europæiske unions medlemslande*, er det første forsøg på at studere niveauet for overholdelse af menneskeretlige standarder i EU's medlemslande når det angår regimer med langtidsafsoning af ikke mindre end fem års frihedsberøvelse. Projektgruppen består af forskere fra medlemslandene: Belgien, Danmark, England,⁹ Finland, Frankrig, Tyskland, Litauen, Polen, Spanien og Sverige samt kandidatlandet Kroatien. Undersøgelsen beskæftiger sig med livsbetingelser, institutionsklima samt rehabiliteringsprogrammer i vid forstand, den omfatter endvidere udbredelsen af psykiatriske behandlingstilbud. De empiriske data viser psykiatriske forstyrrelser hos op til 95 % af undersøgelsespopulationerne uanset indespærringens varighed.¹⁰ En ny rapport fra Tysklands centrale institut for mental sundhed i Mannheim viser, at fanger i Europa er en

4 Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union.

5 Jf. *van Zyl Smit* 2008, s. 91 f.

6 Summary i *Dünkel* 2009.

7 *Dünkel* 2007; *Zolondek/Sakalauskas* 2005.

8 *Dünkel/Kestermann/Zolondek* 2006; *Zolondek* 2007; *Zolondek/Dünkel* 2007. Senere kom surveys i Holland, Sydafrika og Surinam. Disse blev delvist tilføjet i den komparative analyse, jf. *Dünkel/Zolondek* 2009.

9 I Storbritannien og Nordirland, er der tre forskellige fængselssystemer: det nordirske, det skotske og det, der omfatter England og Wales. Udelukkende fængsler i England deltog i denne undersøgelse.

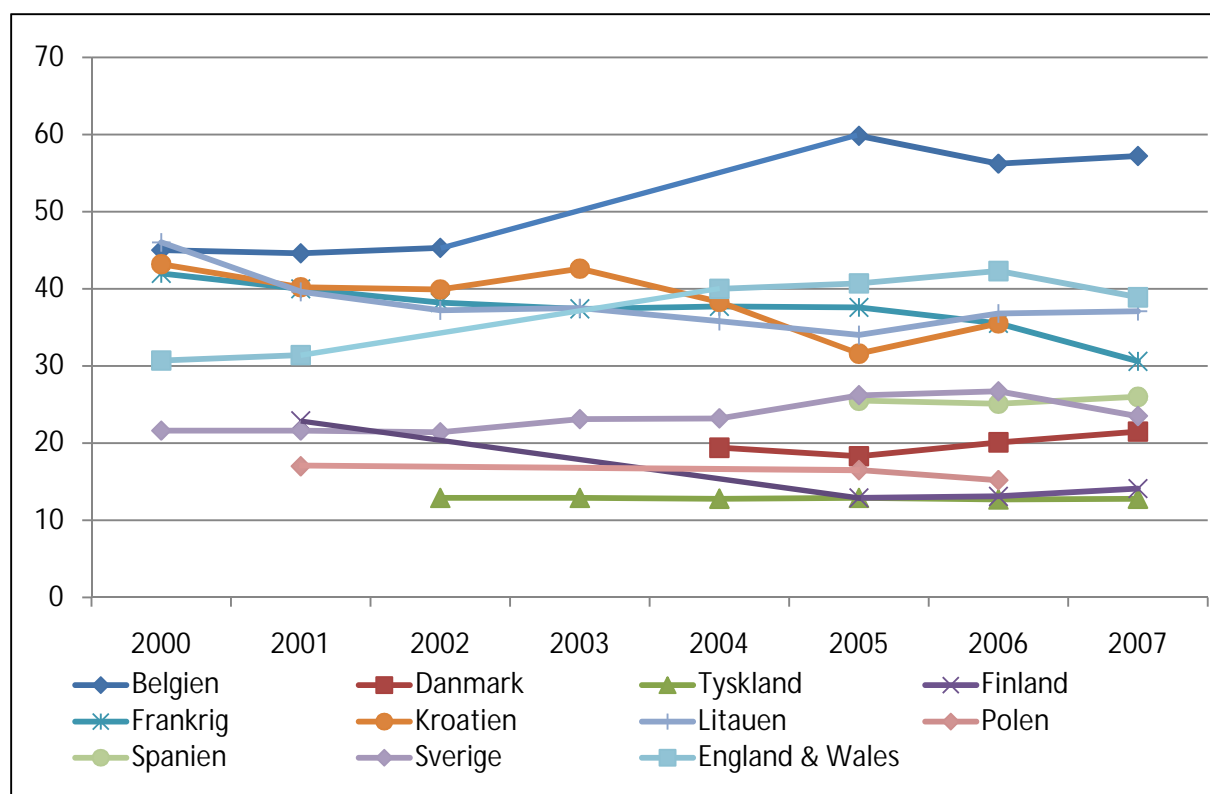
10 Oversigt i *Drenkhahn/Dudeck* 2007; jf. *Fazel/Danesh* 2002.

stærkt påvirket gruppe med en prævalens for Axis I forstyrrelser på over 90 %.¹¹ Personlighedsforstyrrelser er fundet med en hyppighed på op til 50 %.¹² Såvel den begåede forbrydelse, der tenderer til at være alvorlig, som betingelserne under indespærring kan have en traumatiserende effekt.¹³ Variabler, som ser ud til at have en mere stabiliserende effekt, er på den ene side fangernes personlighed, alder og helbred såvel som deres holdning til forbrydelsen og fængselsdommen og på den anden side livsbetingelserne i fængsel.

Med hensyn til andelen af langtidsafsonere i forhold til den samlede fængselspopulation er der ikke et konsistent billede, hvis man betragter EU landene under ét (se for de deltagende lande, Fig. 1). I 2007 var andelen af langtidsafsonere under 20 % i tre lande; I syv lande var den over 50 % med Katalonien og Cypern i toppen med henholdsvis 64 % og 61 %.¹⁴ I resten af medlemslandene lå andelen imellem 20 % og 50 %.

I de senere år er andelen af langtidsafsonere ud af den samlede fængselspopulation steget i syv lande; i nogle af disse var der stigninger på over 10 % fra 2000 til 2007. Dertil kommer, at antallet af langtidsafsonere er steget i 14 EU medlemslande. I England og Wales, er den steget med 9,000 (2000: 16,399, 2007: 25,473, stigning med 55 %).

Fig. 1: Antal langtidsafsonere (i procent) af alle dømte i de deltagende lande, 2000-2007, 1. september.

Kilde: SPACE I Rapporter 2000-2007.

11 Salize et al. 2007. I henhold til DMS-IV, Axis I forstyrrelser er mentale forstyrrelser og andre betingelser, som kan være genstand for klinisk opmærksomhed bortset fra personlighedsforstyrrelser, jf. APA 2000.

12 Dudeck et al. 2006; Frädrich et al. 2000.

13 Dudeck et al. 2007.

14 Det autonome område Katalonien i Spanien har sit eget fængselsystem og blev for første gang optaget i SPACE i 07. I Grækenland er andelen af langtidsafsonere ligeledes traditionelt høj, men der var ingen oplysninger for landet i SPACE i 2007.

2. Dataindsamling og metode

Denne rapport præsenterer udvalgte resultater fra en spørgeskemaundersøgelse med indsatte. Det var centralt for undersøgelsens design, at det empiriske materiale for hvert deltagerland, skulle være baseret på to udvalgte fængsler. Undersøgelsen tager den enkelte indsattes situation og syn herpå i betragtning såvel som de generelle omstændigheder vedrørende langtidsafsoning på de respektive institutioner. Data er indsamlet via to separate spørgeskemaer udfyldt af henholdsvis indsatte og fængselsledelsen. Spørgeskemaerne er udarbejdet i overensstemmelse med de retningslinjer, som er nedsat af EPR. Derudover indeholdte det spørgeskema, som var rettet imod de indsatte, spørgsmål som omhandlede det psykiske helbred herunder særligt traumatisering. Spørgeskemaet til de indsatte var, i den engelske version, på 23 sider – det til ledelsen var på 25 sider. Forskerne har endvidere selv besøgt de udvalgte fængsler for selv at danne sig indtryk.

Hensigten med projektet var, at dataindsamlingen skulle foregå på to fængsler for hvert land, som deltager i undersøgelsen. Her skulle ledelsen og 50 mandlige langtidsafsonere udfylde det relevante spørgeskema. Dette giver, med elleve deltagende lande, 22 institutioner og 1100 indsatte. I dette projekt defineres en langtidsindsat i overensstemmelse med no. 1 i *Recommendation on long-term prisoners* som en, der afsoner en eller flere straffe med en total varighed på mindst fem år eller livstid. Undersøgelsen omfatter endvidere personer, der er dømt til forvaring (frihedsberøvelse af hensyn til den offentlige sikkerhed). Med 50 fanger pr fængsel og 100 pr land er der tilstrækkeligt til at gennemføre den statistiske analyse.

Da kvindelige indsatte samlet set udgør en lille andel på de fængsler, der deltager i undersøgelsen og da nogle af disse allerede har deltaget i undersøgelsen om kvindelige indsatte, omfatter denne undersøgelse alene mænd. For at sikre en vis repræsentation var der herudover ingen begrænsninger mht. de indsatte.

Det var den individuelle forskers opgave at udvælge et typisk fængsel for langtidsindsatte i hvert land. Herudover var der, i denne forbindelse, ingen krav til forskeren på grund af de mange forskelle på fængselsystemerne i de lande som deltog i undersøgelsen, der kom frem under forberedelserne. Ydermere kunne undersøgelsen udvides til mere end to fængsler hvis det var nødvendigt for opnå 100 sager pr land.

I en undersøgelse som denne opstår spørgsmålet om, hvorvidt resultaterne kan generaliseres. I dette projekt, var der fokus på at finde indsatte, som var typiske for langtidsafsoning i hvert land. Alle de indsatte som blev interviewet deltog frivilligt; alle som var interesseret kunne deltage, hvis der ikke var nogen sikkerhedsrisiko forbundet hermed. Der blev ikke foretaget en udvælgelse af særligt velmenende eller samarbejdsvillige indsatte.¹⁵ Man må dog holde for øje, at fængsler er et forskelligartet felt for forskning. Alene i Tyskland er der 16 forskellige fængselsystemer; Spanien og UK har ligeledes flere forskellige systemer. Og så er der den internationale dimension for dette projekt. Ydermere er fangernes livsbetingelser ikke alene afhængige af det retlige og administrative rammeværk, men afhænger også af den infrastruktur (f.eks. busforbindelser), der er tilgængelig for det enkelte fængsel og det sociale design (f.eks. fritidsmuligheder).¹⁶ Derfor kan resultaterne i princippet generaliseres, men fortolkning af særlige nationale, regionale eller lokale omstændigheder kan blive nødvendigt.

15 Dette kan man også se på resultaterne fra spørgsmålene vedrørende tilfredsheden med bestemte forhold, som dog ikke forefindes i denne rapport.

16 Jf. I denne forbindelse *Liebling/Arnold 2004; Liebling 2009*.

3. Udvælgelse

Det lykkedes forskergruppen at indsamle data fra 1,101 indsatte fra 36 fængsler. Heraf indgår 1,049 i analysen. 52 deltagere blev ekskluderet, da det viste sig, at de enten havde en dom, der var for kort, eller kun havde besvaret under halvdelen af spørgsmålene. Generelt steg antallet af ubesvarede spørgsmål hen imod anden halvdel af spørgeskemaet. I denne rapport er manglende svar alene omtalt, hvis antallet synes at kræve en forklaring.

Tab. 1: Deltagerantal fordelt på lande og fængsler

Land	Antal	Fængsler og antal deltagere
Belgien	42	Andenne (10); Ittre (6); Brugge (13); Leuven-Centraal (13)
Danmark	90	Vridsløse (13); Jyderup (13); Horserød (10); Sdr. Omme (12); Østjylland (23); Herstedvester (19)
Tyskland	98	Celle (22); Naumburg (23); Torgau (21); Lübeck (13); Luckau-Duben (9); Waldeck (10)
England	124	Gartree (52); Whatton (72)
Finland	52	Helsinki (25); Riihimäki (27)
Frankrig	92	St. Martin de Ré (30); Muret (40); Lannemezan (22)
Kroatien	95	Lepoglava (57); Gospić (38)
Litauen	207	Marijampole (107); Alytus (100)
Polen	106	Tarnów (55); Chelm (51)
Sverige	64	Norrtälje (17); Österåker (8); Hall (23); Kumla (16)
Spanien	79	Brians I (33); Brians II (26); Quatre Camins (20)

Der kan kun siges lidt om, hvor repræsentativ udvælgelsen er, da mange af de institutioner der deltog ikke svarede på, hvor mange langtidsindsatte de havde i alt. Der findes indtil nu oplysninger fra de 34 ud af 36 fængsler vedrørende antal fængselspladser inklusive varetægtspladser. De største institutioner havde 2.229 pladser på det tidspunkt, hvor dataindsamlingen fandt sted. De mindste havde 170. 13 (de fleste) af fængslerne havde mellem 250 og 500 pladser. 9 fængsler havde mindre end 250 pladser. 6 fængsler havde mellem 500 og 1000 pladser og 6 andre havde over 100 pladser. De 6 største institutioner findes i Litauen, Polen og Spanien. I 8 af fængslerne var der også kvindelige indsatte.

Fængselsinspektørerne blev spurgt, om der er særlige sikkerhedsforanstaltninger til at forhindre flugt. Der var givet otte mulige svar: "fængselsmur", "pigtråd", "vinduer med tremmer", "fængslet har en fjern beliggenhed", "hunde", "patruljer", "overvågningskameraer", og "ringmur med alarm". Indtil videre er fremkommet svar fra 30 fængsler. Heraf havde 21 (70 %) mindst fem af disse foranstaltninger. En tredjedel havde seks eller syv af disse og fem havde bare to eller tre. Der blev givet udtryk for at personalet var særlig vigtigt mht. sikkerhed i fængslerne. Særligt fængselsbetjente spiller en vigtig rolle, da de ofte er kontaktpersoner for de indsatte. Eftersom vi ikke interviewede personalet om deres uddannelse, meninger og opfattelser, har vi kun deres antal som indikator, nemlig antallet af fuldtidsansatte betjente og overordnet personale pr 10 afsoningspladser. Der findes oplysninger fra 25 fængsler. Oplysningerne viser en median på omkring 4 fuldtidsstillinger pr. 10 afsoningspladser. Minimum er 1 og maksimum 13.

Bare disse få resultater viser, at fængslerne er forskellige. Dette var forventet, da der her er tale om institutioner fra forskellige fængselssystemer skabt som følge af forskelle i landenes

eller regionernes politik og traditioner. Man må dog holde for øje, at trods alle disse forskelle gælder de regler, som er fastsat af Europarådet.

Tab. 2 viser udvalgte karakteristika for de deltagende indsatte. De var i gennemsnit lige under 40 år gamle (SD = 11.2). Den yngste deltager var 18, og den ældste var 78 år. Aldersfordelingen varierer signifikant både i nationale undergrupper og fordelt på fængsler ($p < .001$), skønt middelværdien for alder i alle undergrupper var mindst 35 år. Det overvejende flertal af deltagerne, 93.4 %, har samme nationalitet, som det fængsel de sidder i. En smule færre (91 %) var ligeledes født i dette land. Disse tal tillader ikke et udsagn om andelen af indvandrere og endnu mindre om andelen med en anden sproglig eller kulturel baggrund. Man kan dog antage, at de fanger som ikke besad tilstrækkelig viden om sproget eller som havde problemer med at læse og skrive var mindre tilbøjelige til at deltage i denne skriftlige spørgeskemaundersøgelse.

Lidt over en tredjedel af alle deltagende indsatte var gift eller i et fast forhold på det tidspunkt, hvor dataindsamlingen fandt sted. Der er signifikante forskelle på tværs af de lande, som deltog ($p = .05$) med den mindste procentdel i Tyskland (28 %) og den højeste i Litauen (44 %). Imellem halvdelen (Polen) og to tredjedele (England) af deltagerne havde børn.

Forskellene i resultaterne på tværs af landene vedr. uddannelse og praktisk træning vist i Tab. 2 skyldes forskelle i de respektive programmer for skolemæssig og praktisk uddannelse. Det bemærkes, at deltagerne ikke kvalifikationer som de havde fået under fængselsopholdet som gældende, da de besvarede disse spørgsmål. Derfor giver disse data kun en indikation. At 100 % af alle kroatisk deltagere har gennemført en grunduddannelse skyldes den særligt ihærdige indsats for at alle skal have en sådan i det tidligere Jugoslavien og nuværende Kroatien.

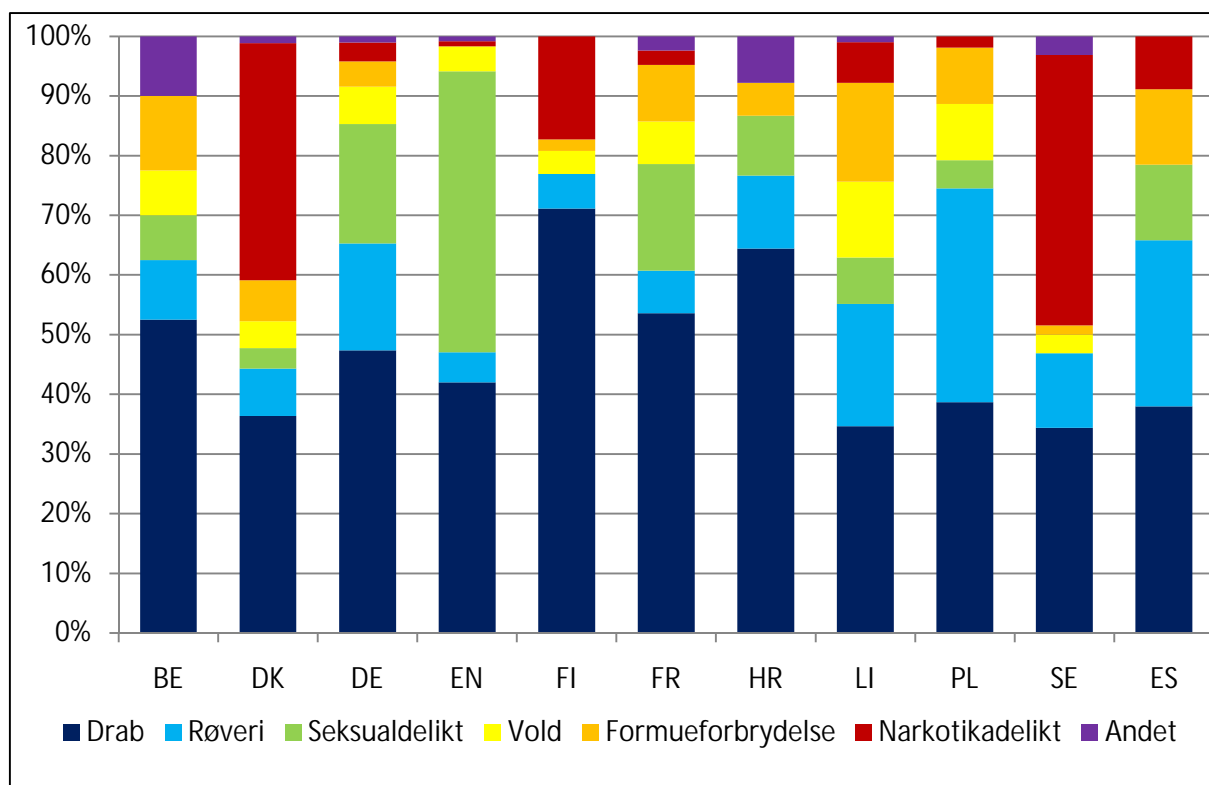
Tab. 2: Udvalgte karakteristika for de deltagende indsatte.

	Gennemsnitsalder (SD)	Nationalitet (%)	Gift/ Fast forhold (%)	Børn (%)	Uddannelse (%)	Praktisk træning (%)
Belgien	39,7 (13,0)	75,6	39,0	56,1	82,9	62,5
Danmark	37,2 (10,6)	97,8	40,9	52,8	86,9	57,5
Tyskland	41,8 (11,1)	91,7	27,8	58,3	94,8	69,1
England	44,3 (13,2)	92,7	33,1	67,2	79,2	55,7
Finland	37,5 (9,1)	96,2	27,5	57,1	96,2	57,7
Frankrig	46,2 (11,8)	93,3	26,1	54,9	91,0	75,9
Kroatien	41,7 (9,8)	93,5	42,6	57,9	100,0	73,2
Litauen	35,2 (8,8)	95,0	43,9	53,4	88,8	75,3
Polen	37,9 (11,6)	100,0	28,3	50,0	98,1	70,8
Sverige	38,9 (9,8)	90,5	41,3	60,9	95,3	50,8
Spanien	41,0 (9,0)	88,3	38,5	56,4	92,2	47,3
Total	39,9 (11,2)	93,4	36,0	56,6	91,1	65,2

Deltagerne blev bedt om, at nævne alle de forbrydelser, som de blev dømt for og som de nu afsoner. Her var manddrab dominerende (44,2 %), efterfulgt af røveri (19,7 %) og

ejendomsforbrydelser (17,4 %). Med hensyn til den mest alvorlige forbrydelse,¹⁷ som de for øjeblikket afsoner en dom for, ligger andelen af hele populationen på 44,2 % manddrab, 16 % røveri, 13,3 % sex-forbrydelse, 6,3 % legemsbeskadigelse, 8,2 % ejendomsforbrydelse og 10,7 % narkotikaforbrydelse. 1.4 % nævnte andre forbrydelser (Fig. 2).

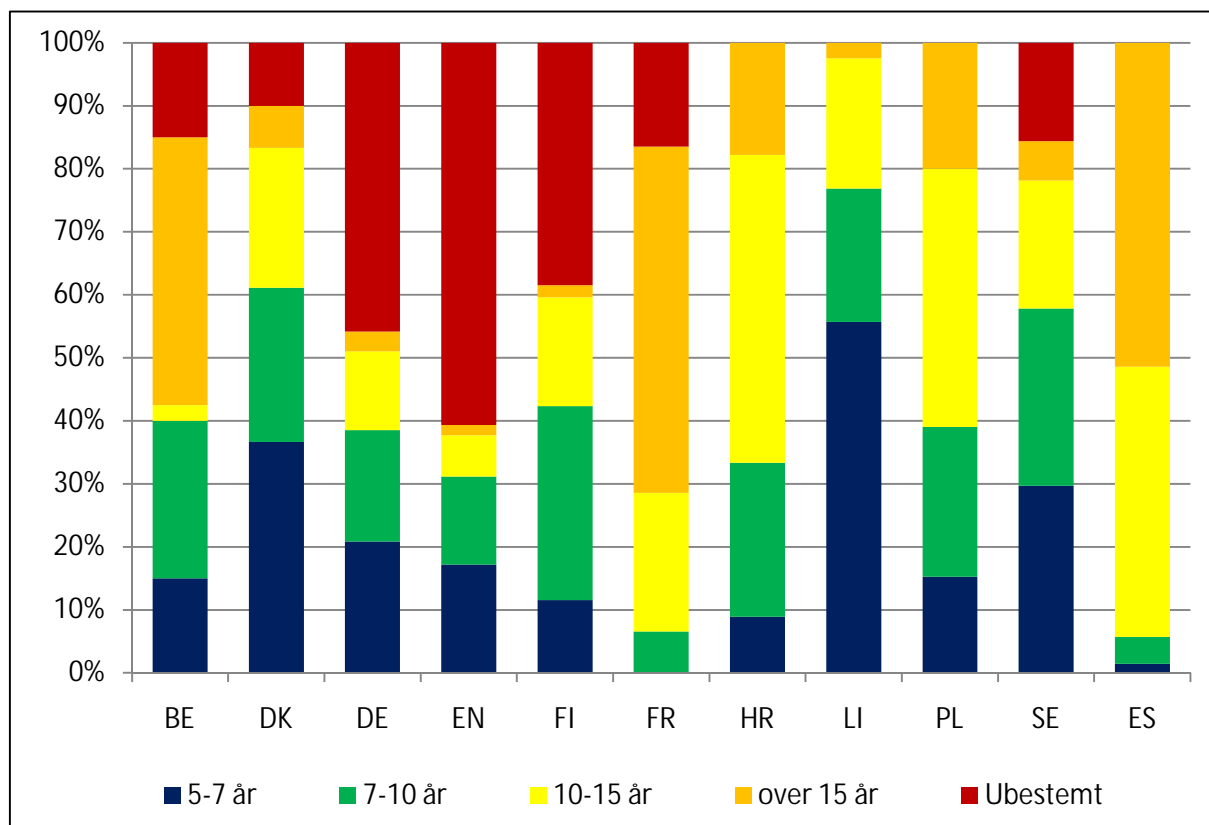
Fig. 2: Mest alvorlige forbrydelse fordelt på land

82,8 % af deltagerne afsonede en tidsbestemt dom, 17,2 % afsonede en tidsubestemt dom, det vil sige livstid eller forvaring. Gennemsnitslængden for de tidsbestemte domme var 11 år og 10 måneder (se nedenfor Tab. 3). Hvis dommene grupperes efter længde, fremkommer følgende billede vedrørende hele gruppen: 23,8 % afsonede domme på 5-7 år, 19,5 % 7-10 år, 23,7 % 10-15 års, 15,7 % en faststat dom til over 15 års fængsel og 17,4 % afsonede en tidsubestemt dom (Fig. 3).¹⁸ Eftersom der ikke findes tidsubestemte straffe i Kroatien og Spanien og eftersom der er meget få livstidsafsonere i litauiske og polske fængsler på grund af det lave antal livstidsdomme, er de få tidsubestemte domme fra disse lande ikke medtaget i tabellen.

¹⁷ Prioritering: 1. drab, 2. røveri, 3. seksualforbrydelse, 4. overfald/legemsbeskadigelse, 5. Tyveri/svig eller anden ejendomsforbrydelse, 6. narkotikaforbrydelse, 7. spirituskørsel. Andre forbrydelser blev prioriteret individuelt.

¹⁸ Forskellen i andele af ikke tidsfæstede domme skyldes forskellige manglende variable: der var kun 13 fanger, der ikke besvarede spørgsmålet om, hvilken type dom, de afsonede, men 26 oplyste ikke længden af deres dom. Hvorvidt de levede op til langtids-kriteriet blev afgjort ud fra de oplysninger, de gav, vedrørende det tidsrum, de havde afsonet og det tidsrum, de forventede at skulle afsones endnu.

Fig. 3: Fængselsstraffenes varighed fordelt på land

De fleste indsatte, som deltog i undersøgelsen (60 %) havde været i fængsel før den aktuelle afsoning.¹⁹ Den ekstremt høje andel blandt litauiske deltagere skyldes, at begge de litauiske fængsler, der indgik i undersøgelsen, er bestemt for tidligere afsonere. 91,2 % af deltagerne havde været varetægtsfængslet forud for dommen. Andelen i de nationale undersøgelser spænder fra 81,3 % i England og 97,8 % i Frankrig. I gennemsnit havde fangerne allerede afsonet lidt over 6 år af deres straf. (Tab. 3). Her, såvel som ved tidligere omtalte forhold, er der stor forskel på data fra de forskellige lande. ($p < .001$).

¹⁹ Forskelle mellem de nationale data kan udspringe af, at fangerne ikke konsekvent enten inkluderede eller ekskluderede varetægtstiden i forbindelse med dommen. Dette tyder nogle kommentarer på. Data tillader ikke definitive udsagn.

Tab. 3: Tidligere og aktuel frihedsberøvelse

	Aktuel tidsbestemt fængselsstraf i mdr: Middelværdi (SD)	Tidligere frihedsberøvet (%)	Afsonet tid af aktuel dom i mdr: Middelværdi (SD)
Belgien	202,7 (123,1)	58,5	86,9 (54,7)
Danmark	108,1 (43,6)	58,4	51,9 (41,4)
Tyskland	107,3 (44,0)	59,4	81,1 (67,1)
England	105,0 (47,5)	42,7	69,0 (61,8)
Finland	114,2 (32,2)	53,8	59,5 (41,0)
Frankrig	243,0 (92,1)	35,9	113,2 (67,5)
Kroatien	157,8 (64,2)	23,4	76,7 (36,3)
Litauen	99,9 (38,1)	98,0	58,0 (35,3)
Polen	156,4 (73,8)	56,6	81,7 (47,6)
Sverige	114,1 (46,3)	73,0	49,5 (35,1)
Spanien	211,9 (83,6)	57,1	119,1 (70,1)
Total	142,4 (79,1)	59,6	75,0 (55,5)

4. Fængselsforhold/indkvartering

De europæiske fængselsregler indeholder detaljerede anbefalinger vedrørende indkvarteringen i punkt 18. Derfor har reglerne om langtidsafsoning kun få detaljer om indkvartering og fængselsregime generelt.

Helt grundlæggende bør indkvartering så vidt muligt beskytte fangernes privatliv og imødekomme helbreds- og hygiejnebehov. Klimatiske forhold, cellens størrelse samt varme og ventilation skal iagttages. Vinduerne skal være store nok til, at de indsatte kan læse ved naturligt lys og til, at frisk luft kan komme ind. Hvis de indsatte skal dele celle, skal cellerne egne sig til dette. Det betyder i særdeleshed, at cellerne skal være af passende størrelse afhængig af, hvor mange der skal være i dem, og hvor længe de skal være der.²⁰ Hertil fastslår regel nr. 18.5 i EPR, at indsatte skal indkvarteres i eneceller om natten. Dele-celler skal være en undtagelse, hvis det er til fordel for de indsatte. Kommentaren til denne regel forklarer at ”fordel” i denne forbindelse betyder, at den indsatte kan drage nytte heraf. Indkvartering i store dele-celler/haller kan aldrig være fordelagtig for den indsatte, i denne betydning, da enhver nytte vil blive domineret af de ulemper, der følger med.²¹ Af reglerne 18.6 og 18.7 i EPR fremgår, at kun de indsatte, som er i stand til at være indkvarteret i fælles-celler, kan overflyttes hertil. Ydermere skal de, så vidt det er muligt selv træffe beslutningen herom.

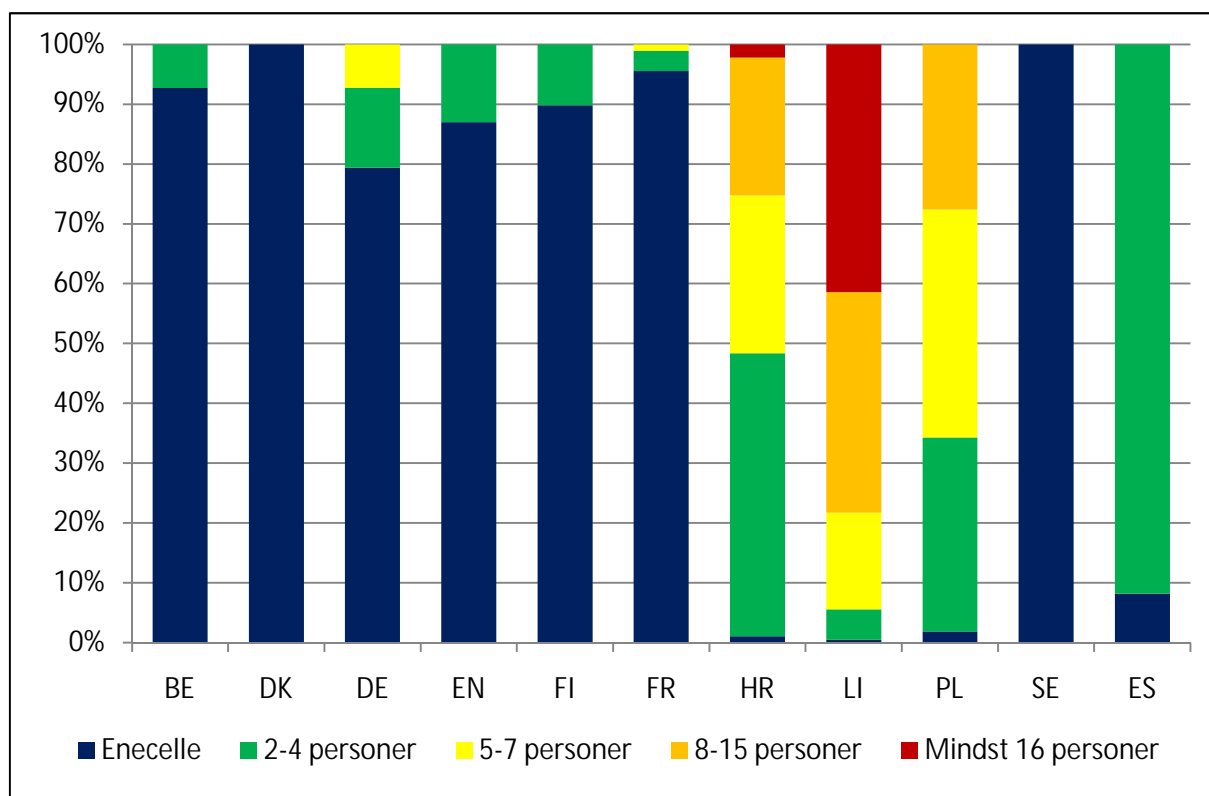
Halvdelen af deltagerne havde enecelle. Der findes imidlertid også indkvartering i meget store sovesale, hvoraf den største var med 43 beboere i Litauen. Også på dette punkt er der markante forskelle mellem nationernes (Fig. 4). Der er nogle lande, hvor princippet om enecelle allerede er indført eller tilstræbes indført. Samtidig, synes store enheder fortsat at være standarden i de tre østeuropæiske lande Kroatien, Litauen og Polen. I de tre spanske fængsler er to-mands-celler mest udbredt. En forklaring på situationen i Kroatien, Litauen og Polen er indlysende: før systemskiftet i Østeuropa i 1980'erne og 1990'erne var fanger som

²⁰ Kommentar, regel 18, s. 46.

²¹ Kommentar, regel 18, s. 47 p.

hovedregel indkvarteret på sovesale. Det omfang af bygningsarbejde, der skulle igangsættes for at indføre indkvartering i eneceller i alle fængsler ville fordrer en økonomisk kraftanstrengelse, som vil være særdeles krævende for Østeuropa, der stadig er i en økonomisk svagere position end Vesteuropa.

Fig. 4: Antal fanger pr. celle fordelt på land (%)

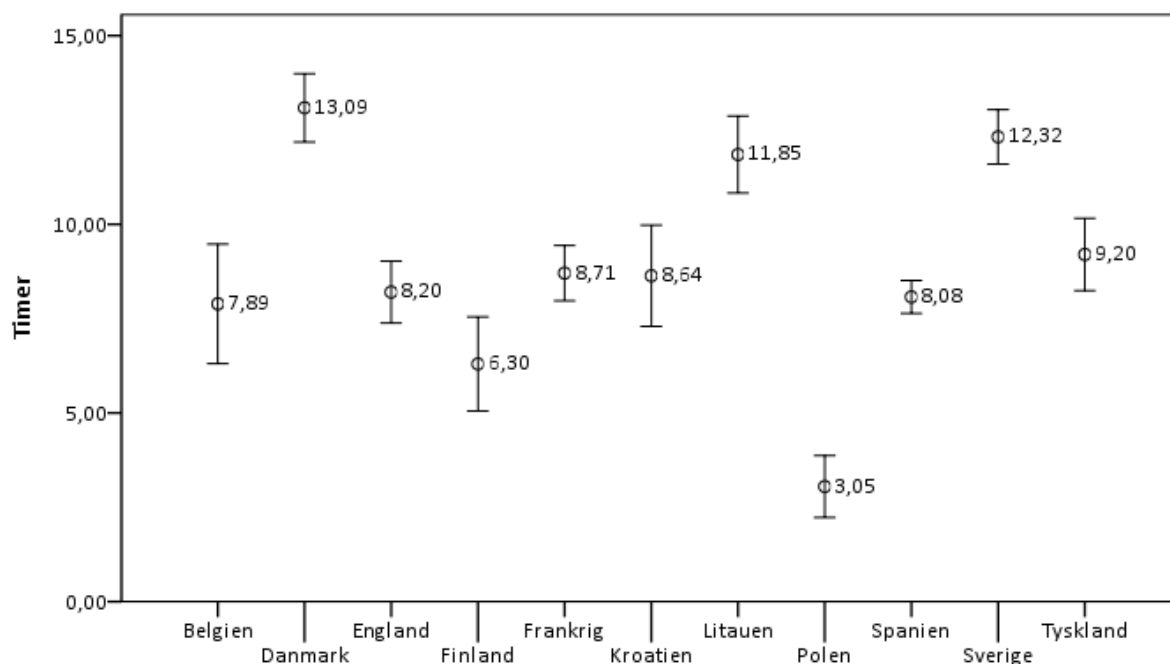

Fangerne blev spurgt, om de havde tilstrækkeligt med plads i cellerne. Dette svarede 43 % ja til. På trods af at forholdet mellem antal fangere i samme celle og oplevelsen af pladsforholdene er signifikant (jo flere fanger desto sjældnere opleves tilstrækkeligt med plads), så synes denne sammenhæng mindre end forventeligt ($r = -.30$ eller snarere vægtet efter størrelse på de nationale deltagere $r = -.33$; $p < .001$)²².

I denne sammenhæng synes også det tidsrum, fangerne kan tilbringe uden for cellerne at spille en rolle. Med henblik på at vurdere betydningen her af blev fangerne bedt om at svare på, hvor mange timer pr. døgn de kan tilbringe udenfor cellerne. Gennemsnittet fordelt på nationalitet fremgår af Fig. 5. Der er signifikant forskel mellem nationerne på dette punkt ($p < .001$). Der er faktisk korrelation som ikke er høj, men dog er signifikant, mellem tid udenfor cellerne og oplevelsen af at have plads nok. Den viser, at de fanger, der har længere tid udenfor cellerne, er tilbøjelige til i højere grad at opleve, at de har plads nok i cellerne ($r = .21$, vægtet: $r = .25$; $p < .001$).

²² Korrelationen med koefficienten r varierer mellem værdierne -1 og 1 . Positivt fortegn beskriver parallel korrelation, negativt fortegn viser omvendt forhold.

Fig. 5: Daglig tid udenfor cellerne: timer (gennemsnit, 95% - confidence interval²³)

Med hensyn til cellernes indretning er det også vigtigt, at der er tilstrækkeligt naturligt lys og at vinduer ikke er tildækket eller har uigennemtrængeligt glas.²⁴ Lidt under en tredjedel svarede, at der ikke var tilstrækkeligt med naturligt lys til at man kan læse. Andelen varierede imellem 8 % i Finland og 48 % i Polen. Ved vurdering af dette spørgsmål, må det tages i betragtning at opfyldelse af dette krav i EPR kan være vanskeligere i Nordeuropa end i Sydeuropa på grund af de naturlige lysforhold.²⁵

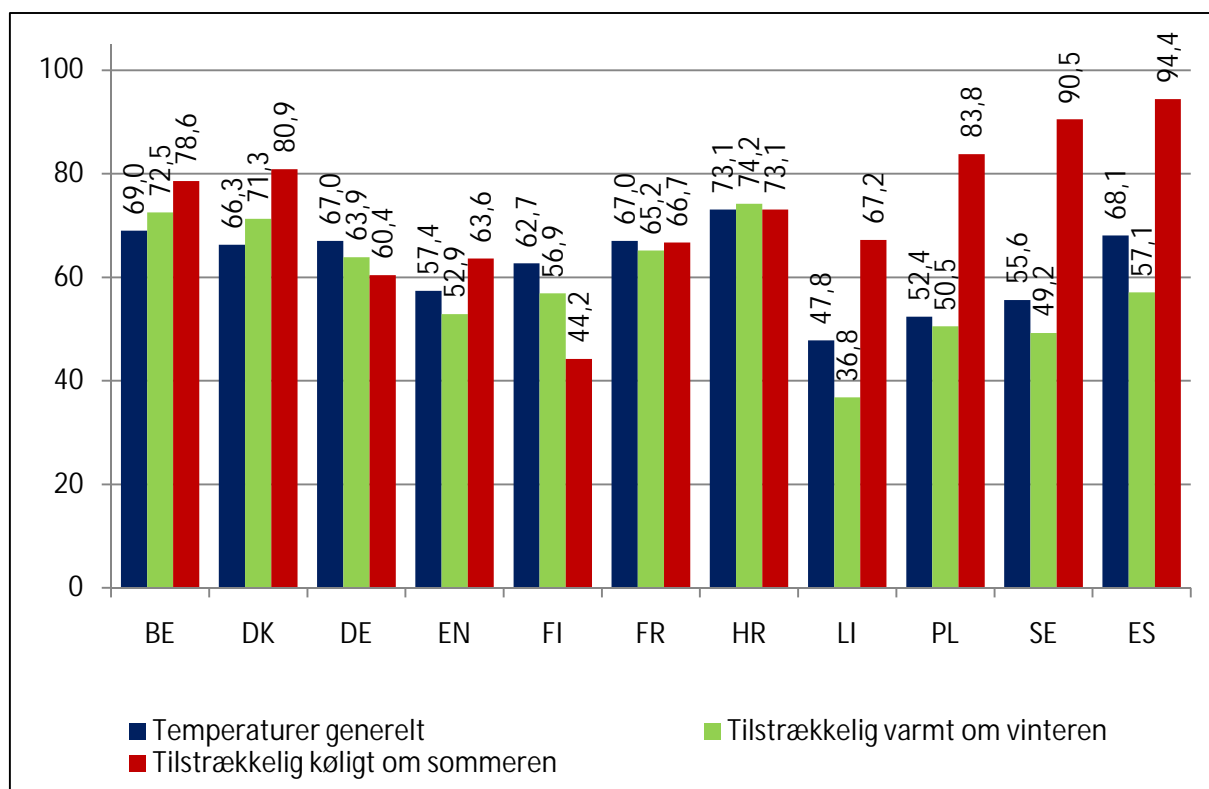
Derudover ønskede vi at vide, om det var muligt at se ud af vinduerne, hvilket ikke blot betyder at vinduerne ikke må være tildækkede, men også at de ikke må sidde for højt eller være gemt væk bag ved møbler i små celler. Omkring en femtedel af undersøgelsespopulationen kunne ikke se ud i gården igennem vinduet. Denne andel varierer fra land til land imellem 6 % i Sverige og 62 % i Polen.

Med hensyn til klimatiske forhold var der spørgsmål angående passende temperatur generelt og nærmere om, hvorvidt der var varmt nok om vinteren og ikke for varmt om sommeren. Oplysningerne herom fremgår af Fig. 6. Man må huske på, at sovesale udluftes ofte, specielt hvis der er rygere blandt beboerne, derfor kan de let blive for kolde om vinteren, selvom der i princippet er tilstrækkeligt med opvarmning. Om sommeren har fangerne det samme problem som mange andre, nemlig at der ikke findes aircondition. Men til forskel fra andre, kan de ikke flytte sig væk fra varmen. Derfor er det eventuelt ikke alene varmen, der stresser fangerne, men tillige oplevelsen af at være prisgivet situationen.

²³ Sikkerhedsintervallet for gennemsnittet er den skala (variation) hvor indenfor gennemsnittet kan fastlægges med en given grad af sikkerhed.

²⁴ Commentary, Rule 18, p. 46.

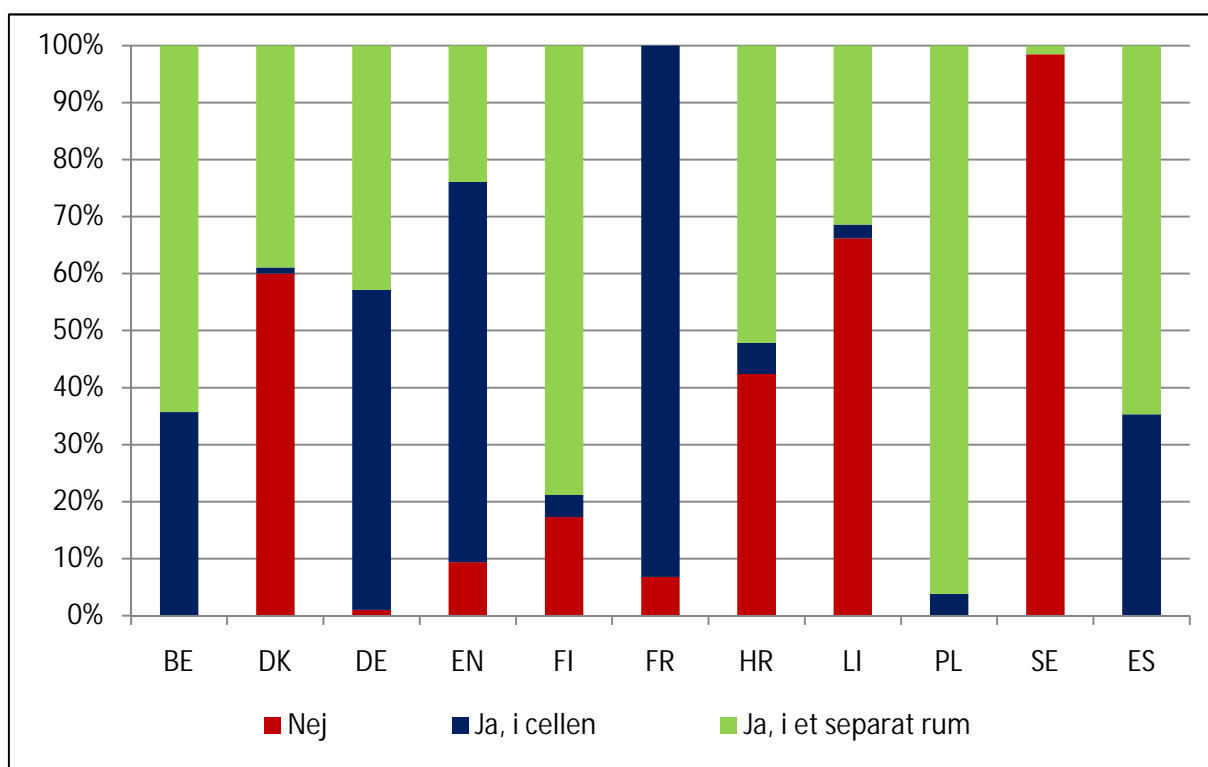
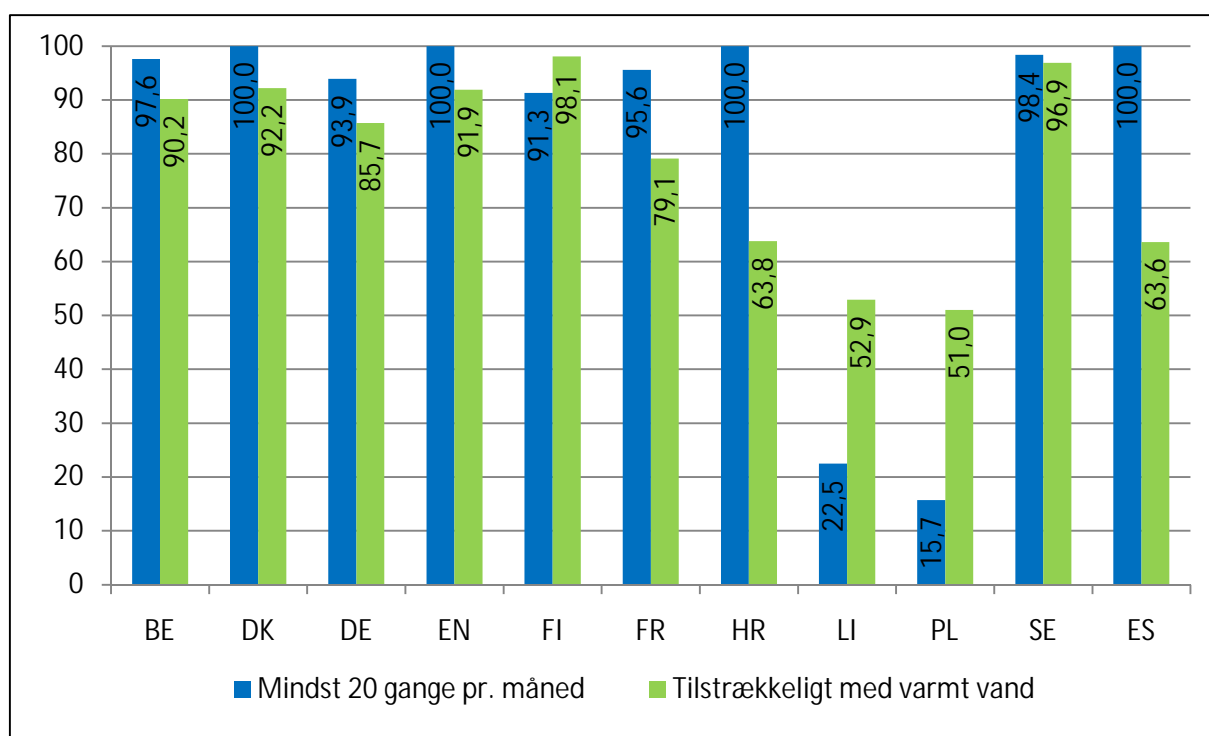
²⁵ Commentary, Rule 18, p. 46.

Fig. 6: Temperaturer (%)

Regler om sanitære forhold findes i punkt 19 i EPR. Heraf fremgår at fanger altid skal have adgang til hygiejniske sanitære forhold, der respekterer privathed samt at de skal have mulighed for at tage bad under passende forhold så vidt muligt dagligt, men mindst to gange om ugen.

Overordnet set havde 69,4 % af deltagerne et toilet i eller umiddelbart ved cellen. 61,4 % af dem svarede at dette var i et separat rum, de øvrige 38,6 % svarede, at det var i selve cellen. En fjerdedel af dem, der ikke havde toilet i cellen oplyste, at de ikke havde umiddelbar adgang til toilet. Fig. 7 viser betydelige forskelle imellem de nationale populationer. I lyset af EPR's standarder er det godt, at en stor del af deltagerne har adgang til sanitære faciliteter i cellerne. Men der erindres om, at dette kan være problematisk på sovesale. I tilfælde, hvor der kun er et toilet til en stor sovesal, er dette ofte utilstrækkeligt afhængigt af det faktiske antal beboere. Dette kan give anledning til konflikt, og adgangskontroller til toilettet kan føre til mobning blandt fangerne.

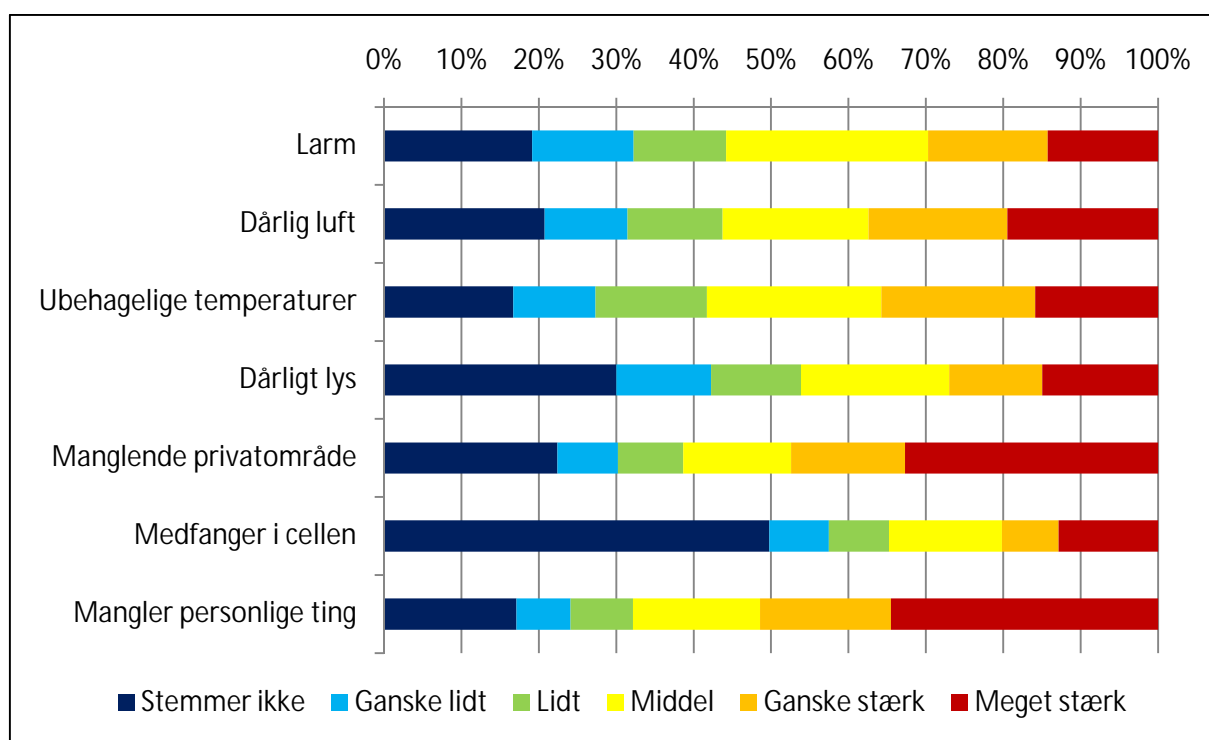
Med hensyn til at tage bad har 74 % af deltagerne anført, at det var en daglig mulighed eller at de kunne så ofte de ville. Men en femtedel af de adspurgte havde kun mulighed for at tage bad fire gange om måneden. Den sjældnest optrædende bademulighed var en gang om måneden, hvilket seks indsatte oplyste om deres betingelser. Det er vigtigt, at de indsatte som har fysisk arbejde, har adgang til bad efter arbejde. Med 20 arbejdsdage om måneden som grundregel, havde tre fjerdedele af de indsatte denne mulighed. Også ca. tre fjerdedele anførte at vandet var varmt nok. (Fig. 8).

Fig. 7: Har du et toilet i din celle? (%)**Fig. 8: Sanitære faciliteter (%)**

I slutningen af den del af spørgeskemaet, som angik indkvarteringen i fængslet, blev deltagerne spurgt, hvor stressede de blev af bestemte forhold vedr. Opholdet. (6-point Likert skala, 1 = overhovedet ikke, 2 = Meget lidt, 3 = Lidt, 4 = hverken, eller, 5 = Meget, 6 =

Særlig meget). Resultaterne for hele denne undersøgelse er vist i Fig. 9. Det bør noteres, at der er en klar korrelation mellem, hvor meget stress, der udløses af cellekammerater og antallet af indsatte i en celle. ($r = .52$; $p < .001$) Ligeledes stress fremkaldt af mangel på privatliv og antallet af cellekammerater. ($r = .28$; $p < .001$) – som forventet. Men de forskellige værdier i disse korrelationer viser, at de indsatte ikke kun er krænket i privatlivet af andre indsatte, men givetvis også af medarbejderne i fængslet.

Fig. 9: Stresset af ... (6-point Likert skala, %)

5. Aktiviteter

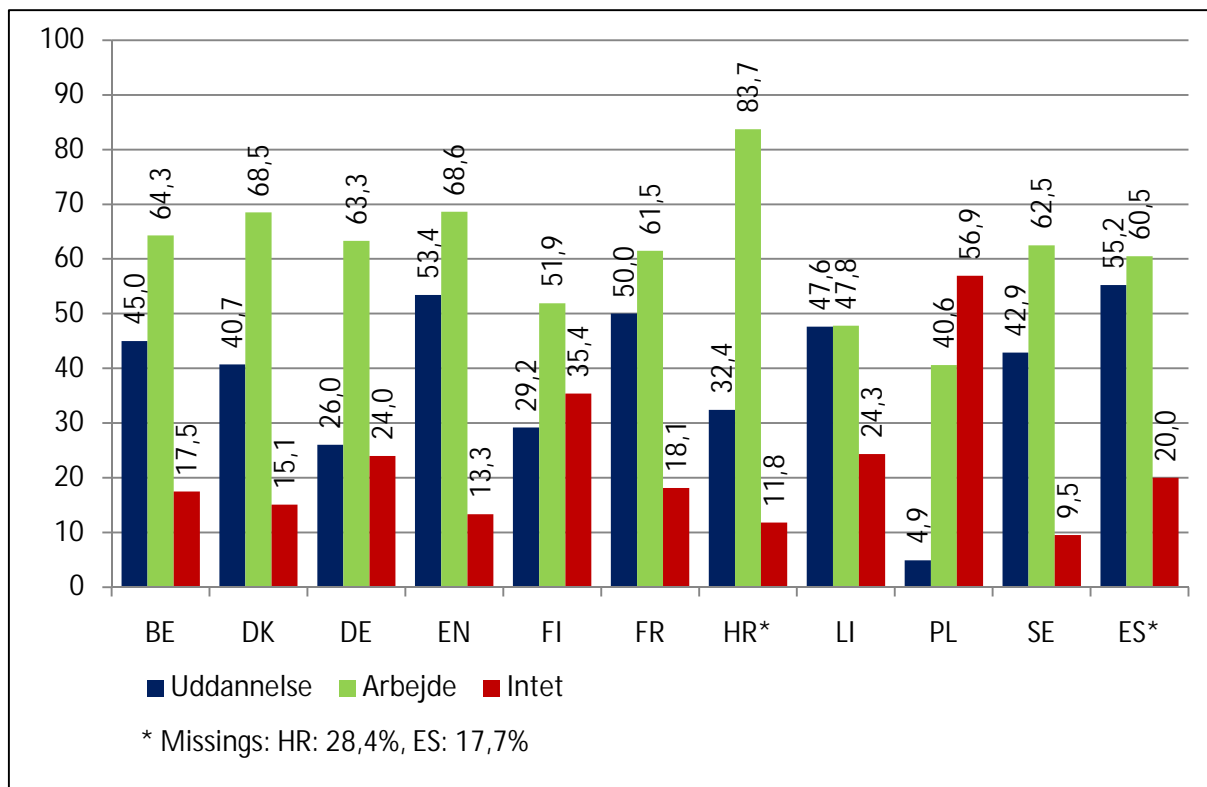
For at få tiden til at gå er det særdeles vigtigt for langtidsindsatte at bruge tiden på meningsfulde aktiviteter. Arbejde, uddannelse, fritidsinteresser og kontakt med verden udenfor er essentielle som hensigtsmæssigt tidsforbrug. Men ifølge anbefalingen for langtidsindsatte har disse også andre funktioner: Arbejde og uddannelse er til for at forberede den indsatte på livet efter løsladelse. Fritidsaktiviteter og kontakt med den omgivende verden er til for at forebygge eller modvirke den skadende effekt på langtidsindsatte. Det er vigtigt, at indsatte får mulighed for personligt valg i så mange dele af hverdagslivet som muligt (nr. 21). EPR giver mere detaljeret beskrivelse af reglerne om aktiviteter. Vedrørende fængselsregime er der en generel anbefaling i nr. 25 i EPR der slår fast, at indsatte skal tilbydes et afbalanceret aktivitetsprogram.

5.1 Uddannelse og arbejde

Mere end tre fjerdedele af deltagerne tog del i uddannelse og træning og/eller arbejde. Lidt under 40 % deltog i uddannelsesprogrammer, praktisk træning eller andre kurser. Lidt under 60 % arbejdede (fig.10). Resultaterne fra Kroatien og Polen er slående. Mens 84 % af de kroatiske deltagere svarede, at de arbejdede (validitet; høj procent bortfald: 28,4 %), svarede 57 % af de polske deltagere, at de hverken arbejdede eller deltog i uddannelse. Det lader til at

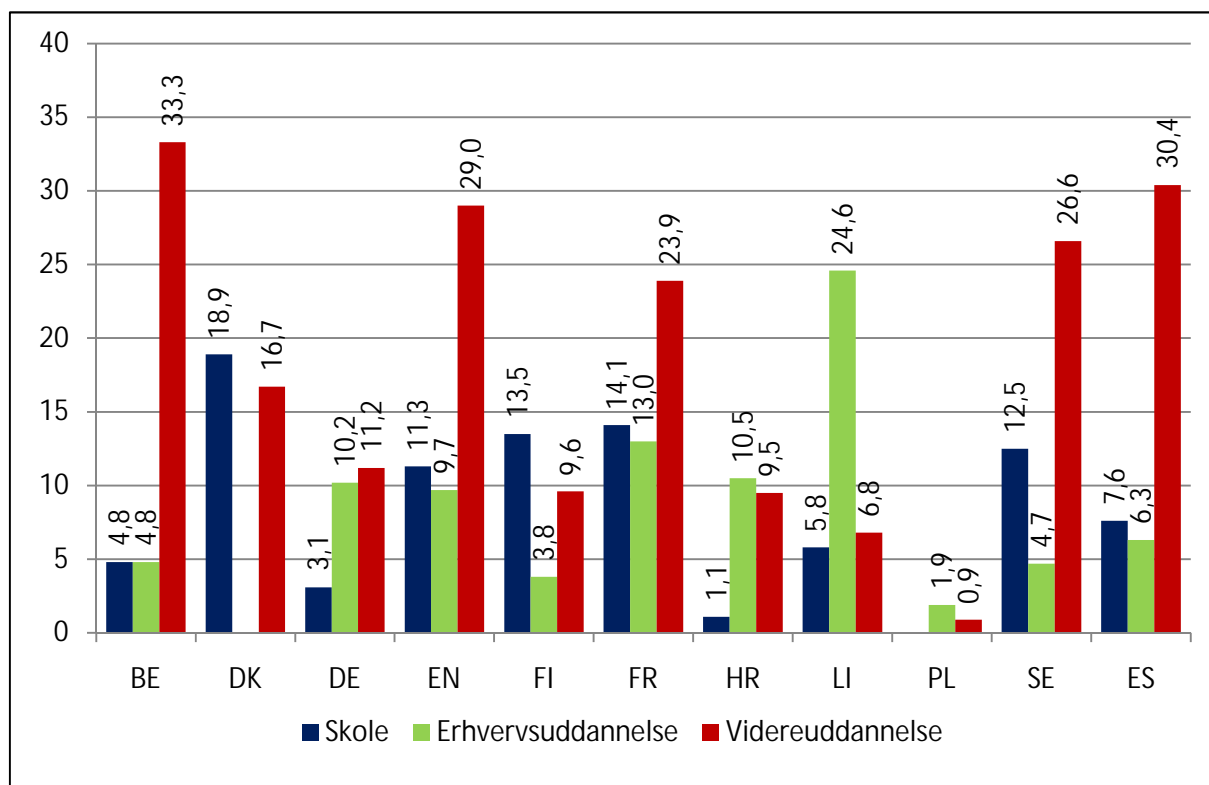
de to kroatiske fængsler, der deltog i undersøgelsen var gode til at sørge for arbejde til sine indsatte. Det lader derimod til, at de to polske fængsler har haft problemer med at skaffe arbejde eller tilsvarende aktiviteter til sine indsatte.

Fig. 10: Arbejde og uddannelse fordelt efter land (flere svar muligt, %)

Regler om uddannelse og træning er at finde i nr. 28 i de Europæiske Fængselsregler. Her bliver det fastslået, at ethvert fængsel skal give adgang til omfattende uddannelsesprogrammer. Indsattes individuelle behov så vel som deres ambitioner skal medregnes. Behovene hos indsatte der har besvær med læsning, skrivning eller talforståelse og som har behov for grundlæggende og praktisk uddannelse skal prioriteres. Dertil kommer, at nr. 26.5 i EPR fastslår, at praktisk træning især for yngre indsatte skal være til rådighed.

Vores spørgsmål om uddannelse og træning inkluderer de tre kategorier “skole”, “praktisk træning” og “andre træningskurser”. De indsatte blev bedt om at inddelle sine kurser i disse kategorier. Idet deres klassifikation ikke altid var klar og nogle af deltagerne nævnte mere end et kursus i en kategori blev de tre kategorier forstået bredt ved indtastningen med henblik på, at indfange så megen information som mulig. “Skole” indeholder ikke kun forskellige niveauer af kvalifikationer, men også enkeltfag og der er også uddannelses- og praktiske svarmuligheder i kategorien “andre træningskurser”. Med dette in mente har 83 indsatte (7,9 % af hele populationen) afgivet et svar relateret til skole, 109 svarede praktisk træning (10,4 %), og 168 svarede et andet træningskursus (16 %). Fig. 11 viser procentdelen af indsatte i træning i hvert af de nationale fangeudsnit. Det skal nævnes, at det var muligt at give flere svar. Den mest bemærkelsesværdige opdagelse er den store andel af litauiske indsatte, der tager del i et praktisk træningskursus og den store andel af indsatte i Belgien, England, Frankrig, Sverige og Spanien, der tager del i et andet træningskursus. Dette sidste beror hovedsagligt på, at en del indsatte deltager i fjernstudier på universitetsniveau (se nedenfor for detaljer).

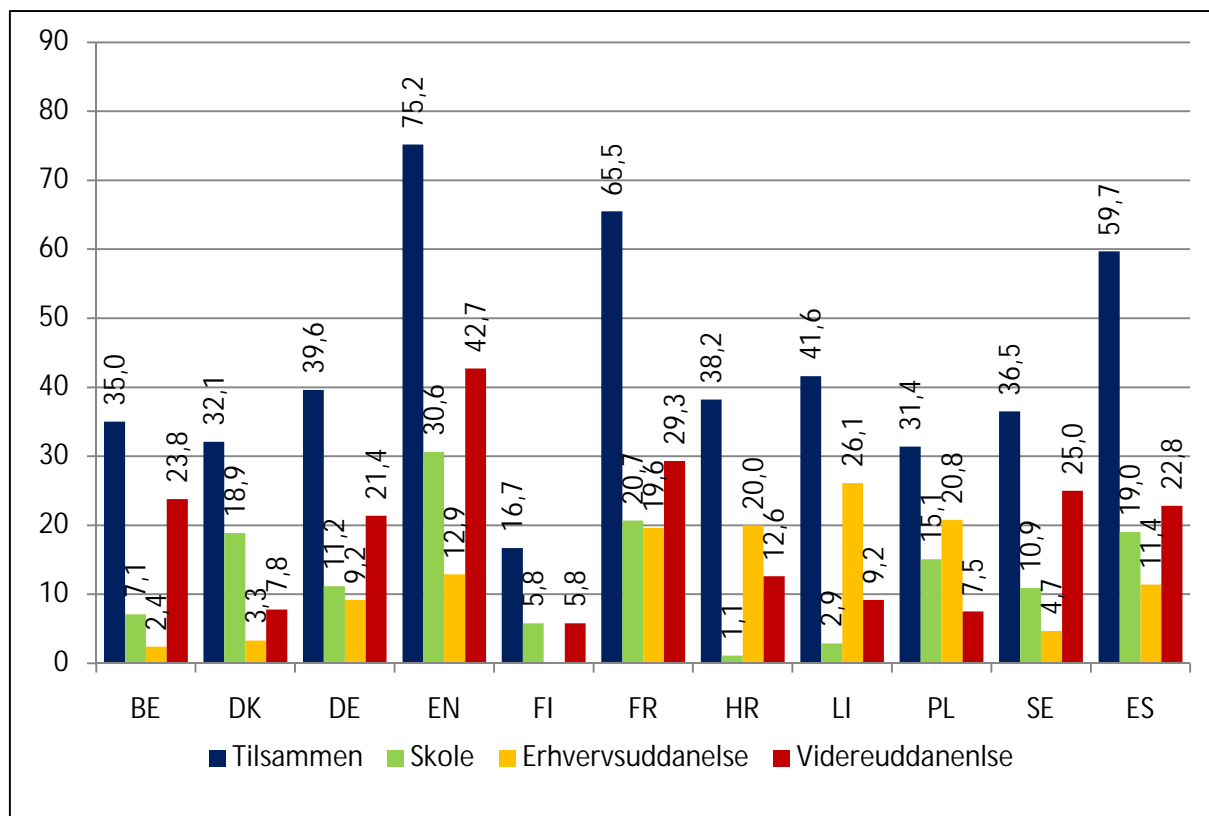
Fig. 11: Igangværende uddannelse og træning (flere svar, %)

Deltagerne oplyste om en bred vifte af kurser: når der blev svaret "skole", henviser de fleste af de interviewede til en generel kvalifikation til adgang på universitetet (29 i alt), 24 stilede efter en eksamen, der svarer til 10 års skolegang, 18 var i gang med et kursus i modersmål, og 17 et kursus i et fremmedsprog. 12 indsatte tog et andet fag og fire indsatte tog undervisning i læsning, skrivning og basal talbehandling. De mest hyppige praktiske træningskurser inklusiv dem i kategorien "andre træningskurser" foregik indenfor metalindustrien (32 i alt, 18 af dem i svejsning). 15 indsatte svarede elektroteknisk praktik, 14 svarede gartner eller landmand, 12 svarede konstruktion og 8 "catering". Blandt de andre kurser var universitetskurserne (53) og computerkurserne (44) de hyppigst nævnte. Blandt de mange andre kurser der mindre hyppigt blev svaret var f.eks. forberedelse på professionelt liv, håndarbejde, bogholderi, administration, kunst og husholdning.

Ydermere blev de indsatte spurgt, om de allerede havde færdiggjort noget uddannelse eller træning i løbet deres strafafsoning. Hertil svarede 45 % ja. Her kunne deltagerne også svare indenfor kategorierne "skole", "praktisk træning" og "andre træningskurser", og der var det samme problem med klassifikationen af svarene som med svarene på spørgsmål vedr. igangværende uddannelse og træning. 13 % færdiggjorde et skolekursus. Lige under 15 % færdiggjorde et praktisk træningsforløb, og 18,5 % færdiggjorde et andet træningskursus. Den respektive procentdel i de nationale undersøgelser er vist i fig. 12. Kurserne, der er oplyst, og deres frekvens, er omtrent de samme som for igangværende uddannelse og træning. Den store andel af deltagere fra Frankrig og Spanien som allerede havde færdiggjort uddannelse eller træning kan måske relateres til den periode, de indsatte har afsonet af den aktuelle dom. Gennemsnitstraffen for alle deltagere er omkring seks år, men deltagere fra Frankrig havde i gennemsnit allerede afsonet ni og et halvt år, og de spanske næsten ti år. Derfor har de franske og spanske deltagere haft mere tid til færdiggørelsen af kurset. Den store andel af engelske deltagere som har færdiggjort noget træning kan ikke relateres til den

afsonede tid, som er mindre end for resten af prøven. Men deltagelsen i uddannelse og træning er relevant i relation til motivation og privilegier.²⁶

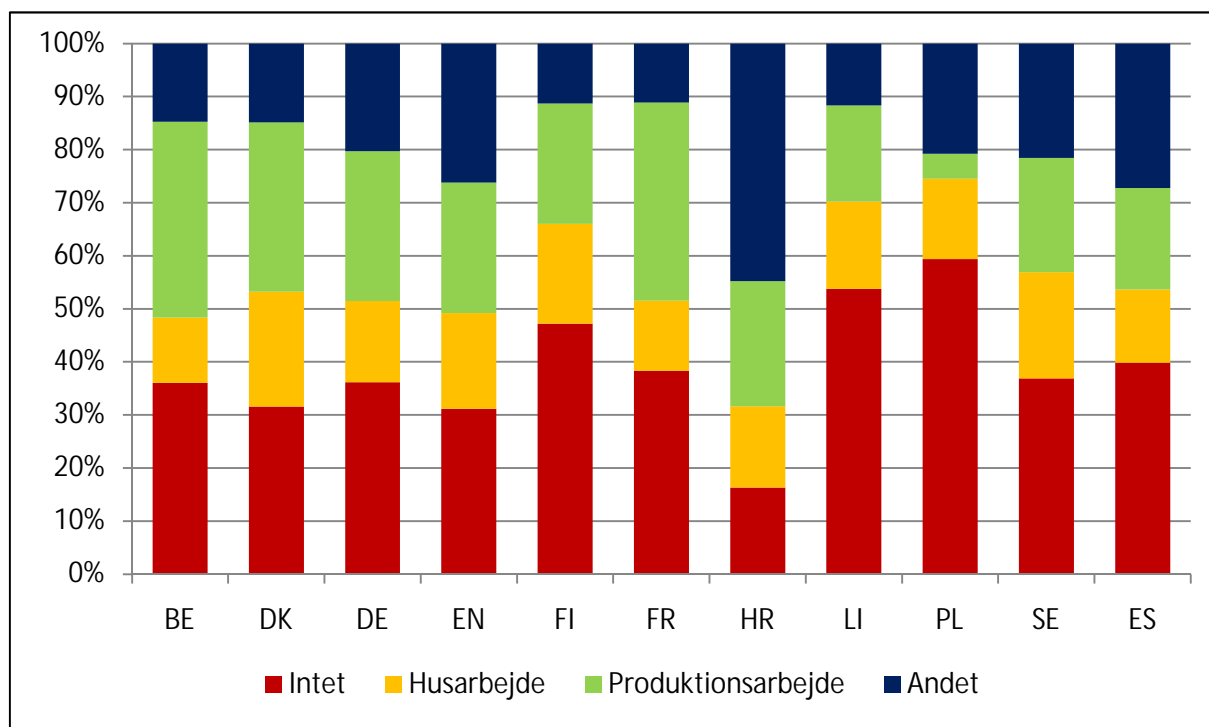
Fig. 12: Gennemført uddannelse og træning (flere svar, %)

Nr. 26.1 i de europæiske fængselsregler fastslår, at fængselsarbejde er et positivt element af fængselsystemet, der aldrig må bruges som straf. Fængselsmyndighederne er bedt om at sørge for tilstrækkelig og meningsfyldt arbejde, som støtter den indsatte evne til at tjene til dagen og vejen gennem ærligt arbejde efter løsladelse. Derfor skal arbejde i et fængsel svare bedst muligt til tilsvarende arbejde og arbejdsmønstre i samfundet således, at det bedst muligt forbereder den indsatte på et normalt arbejdsliv. Der skal være rimelig betaling for arbejde, og det skal være tilladt for de indsatte i det mindste at bruge en del af indtægten til personlige ejendele og til støtte til familien.

I vores undersøgelse var arbejde inddelt i kategorierne “husarbejde/rengøring”, “produktion” og “andet arbejde”. Deltagerne blev bedt om at klassificere deres beskæftigelse i en passende kategori, at oplyse deres ugentlige antal arbejdstimer samt hvorvidt de fik betaling for arbejdet. Fig. 13 viser procentdelen af indsatte, der arbejder på institutionen og typen af arbejde i de deltagende fængsler.

²⁶ Cf. Prison Service Order 4000 (Incentives and Earned Privileges), no. 3.12.

Fig. 13: Arbejde i fængsel (%)

Svarene vedrørende beskæftigelse i ”produktion” og ”andet” er ligeså forskelligartede som det var tilfældet ved uddannelses- og træningskurserne, idet kun kategorien ”husarbejde” (134 indsatte) var udsondret helt smalt. Det oftest svarede i kategorien ”produktion” var arbejde med mindre elementer: 57 ud af de 209 produktionsarbejdere oplyste, at de enten satte produkter sammen, pillede dem fra hinanden, eller pakkede dem alt efter ordren. Fem indsatte arbejdede i luftfartsindustrien, tre i madrasproduktion; disse jobs er sandsynligvis også mere arbejde med mindre delelementer end en slags kvalificeret profession. En anden stor gruppe bestående af 37 deltagere arbejdede i metalindustri (f.eks. svejsning, produktion af redskaber eller smedearbejde). Arbejde med træ (f.eks. tømmerarbejde), havearbejde, landmandsarbejde og skrædderarbejde var også ofte nævnt. National afvigelse fra dette mønster kan findes i Kroatien hvor der ikke var noget arbejde med delelementer, men hovedsagelig metalindustri og arbejde med træ (tilsvarende i Litauen). I Danmark blev havearbejde og landmandsarbejde oftest nævnt. Også i England, svarede mange deltagere havearbejde, og i Tyskland var svaret oftest skrædderarbejde.

Blandt ”andet arbejde” var de oftest nævnte jobs rengøring og vedligeholdelse f.eks. i køkkenet (67 ud af 199) og tøjvask (21). Denne kategori indeholder så forskellige aktiviteter som at arbejde på biblioteket, med beskæftigelsesterapi, med fængselsavis, i butikker, som skomager, som kirketjener, med at producere lydbøger, som assistentlærer og sportstræner. Der var nationale variationer imellem hvilke former for beskæftigelse, der blev fremhævet under ”andet”. I Frankrig var arbejde på biblioteket det hyppigste svar, i Litauen arbejdede de fleste indsatte på varmfabrikken og i Danmark var maling og udsmykning det mest hyppige ”andet arbejde”

Tabel 4 viser middelværdierne såvel som minimum og maksimum af arbejdstimer i alle kategorier og procentdelen af deltagere der blev betalt for arbejdet. Det mest bemærkelsesværdige er, at ikke alle indsatte oplyste, at de blev betalt for deres arbejde. Det strider mod de internationale anbefalinger at lade strafafsonere arbejde uden betaling. Dem der ikke blev betalt (ikke oplyste om betaling) udgør kun en lille andel af de arbejdende

indsatte (37 ud af 619 = 6%). Der er ingen forskel på de former for beskæftigelse de, der blev betalt havde og de former for beskæftigelse de, der ikke blev betalt, havde. Med tanke på det ugentlige antal arbejdstimer er det bemærkelsesværdigt, at de ulønnede arbejdere arbejdede færre timer end det gennemsnitlige antal arbejdstimer i de nationale undersøgelser i de respektive arbejdskategorier. Det var dog ikke alle ulønnede arbejdere der havde færre arbejdstimer. I forlængelse heraf skal det nævnes, at nogle deltagere oplyste arbejdstiden til et godt stykke over gennemsnittet. Således kan man ikke ud fra pågældendes beskæftigelse eller antallet af arbejdstimer forklare, hvorfor de ikke blev betalt. En forklaring kunne være, at nogle deltagere udtrykte deres utilfredshed med lave lønninger med et "nej" til dette spørgsmål.

Særlige tilfælde af denne slags er i den polske og den spanske del af undersøgelsen: ifølge den polske straffuldbyrdslov, er fængselsarbejde per princip lønnet (art. 123a), men indsatte kan tilmelde sig et ulønnet husarbejde i fængslet eller for fængselsadministrationen i en periode på op til 90 timer om måneden. I Spanien var husarbejde og rengøring ulønnet indtil der kom et tillæg til loven i marts 2009, efter databehandlingen af denne undersøgelse. Men indsatte der udførte denne slags arbejde fik andre fordele. Disse særlige tilfælde kan måske forklare den lave procentdel af lønnede arbejdere blandt de undergrupper, der udfører husarbejde og de andre former for arbejde (vedligeholdelse), der omtales her.

I den forbindelse er det slående, at selvom det gennemsnitlige antal arbejdstimer oftest passer til resten af samfundet, er der også eksempler på såvel meget få og rigtig mange arbejdstimer. En kort arbejdstid kan ikke forklares alene med mangel på jobs, da der ikke er nogen national prøve, hvor der kun er få arbejdstimer i en eller anden kategori. Angående de, der udfører husarbejde og arbejder som rengøringsmedhjælper er to forklaringer på ekstreme arbejdstimer plausible: Meget få arbejdstimer kan skyldes at nogle af deltagerne skrev den tid de brugte på at rengøre egen celle. Dette tager ofte et par timer om ugen. Rigtig mange arbejdstimer kan måske forklares med, at man som beskæftiget ved husarbejde eller rengøring er på vagt 24 timer i døgnnet og ikke bare i den normale arbejdstid. Disse generelle forklaringer er ikke åbenlyse i de andre arbejdskategorier "produktion" og "andet arbejde". Få arbejdstimer kan måske også i nogle tilfælde med den indsatte deltagelse i enten uddannelse, træning eller behandlingsprogrammer. Dataene giver ingen forklaring på arbejdstimer over normalen i de respektive lande. Hvis disse oplysninger har hold i virkeligheden burde de kategorisk afskaffes. Ikke alene fordi de er i strid med den europæiske fængselsregler, men også fordi deres afskaffelse ville betyde at der kom flere jobs til de indsatte.

Det er allerede blevet påpeget, at et middel til at mindske negative følger af fængselsophold er at give indsatte flest mulige personlige valg for på den måde at undgå tab af autonomi og følelsen af mistet kontrol²⁷. Arbejde er en del af det daglige liv, hvor der kan være sådanne muligheder for valg. Deltagerne blev derfor bedt om at svare på, om de havde medbestemmelse i valget er deres job og om deres job svarede til deres interesse og færdigheder. Det man fandt ud af fremgår af figur 14.

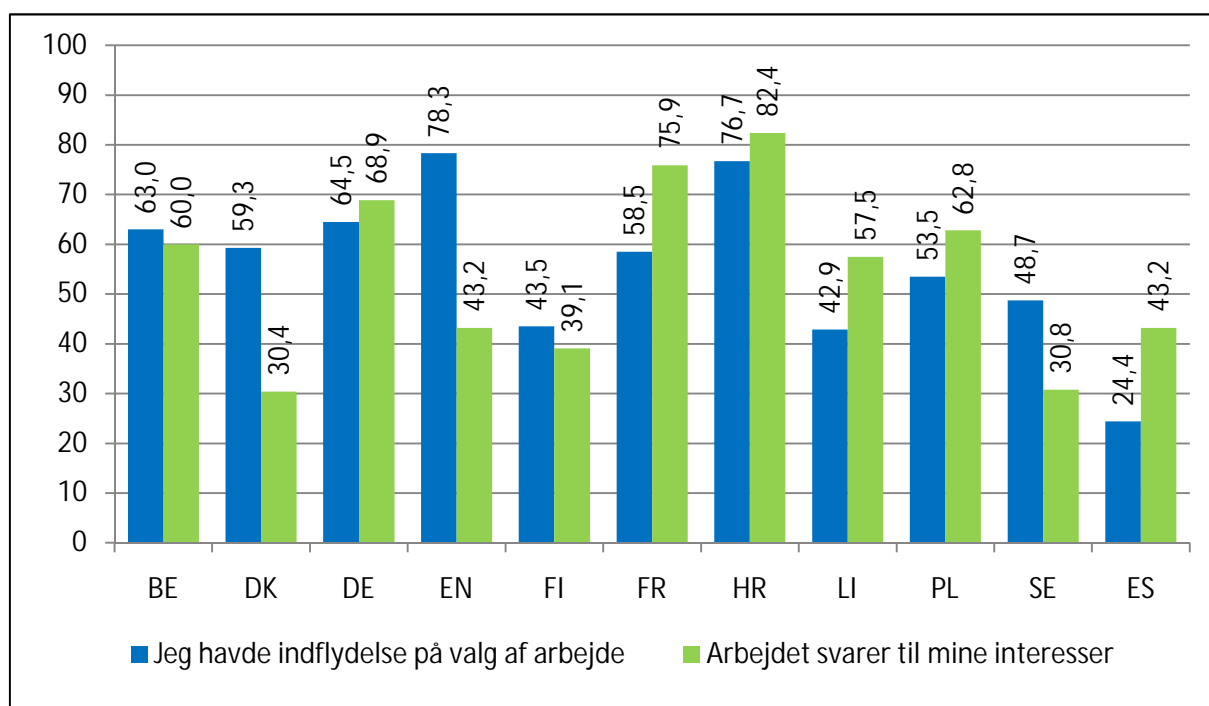
Der er korrelation imellem disse to spørgsmål: Fanger der svarer, at de havde haft indflydelse i deres eget jobvalg svarede i højere grad, at deres job interesserede dem. ($r = .39$, resp. $r = .40$, hvis man vægter efter størrelse på det nationale udsnit; $p < .001$). I de nationale udsnit, varierer korrelationen; Sverige og Spanien havde de højeste ($r = .60$, $p < .001$), Kroatien ($r = .29$, $p = .05$) og Polen ($r = .34$, $p = .05$) de laveste. I det danske udsnit, er der ingen signifikant korrelation. Disse forskelle afspejler måske variationerne i jobtilbuddene i institutionerne fordi selvom fanger eventuelt kan vælge mellem udbuddene i et lille udvalg, er det muligt at udbuddet i sin helhed ikke passer til fangens interesser og færdigheder.

27 Cf. Report, §§ 91 pp., 98; van Zyl Smit/Snacken 2009, p. 53 pp.

Tab. 4: Arbejdstid og betaling

Land	Husarbejde		Produktion		Andet arbejde	
	Arbejdstimer	Betalt (%)	Arbejdstimer	Betalt (%)	Arbejdstimer	Betalt (%)
Belgien	14,7 (4-32)	100,0	29,9 (20-40)	100,0	42,0 (20-60)	100,0
Danmark	32,0 (3,5-47)	100,0	32,2 (6-37)	100,0	36,5 (25-50)	100,0
Tyskland	40,0 (20-56)	100,0	36,9 (30-40)	100,0	37,7 (20-49)	95,0
England	31,3 (3-96)	100,0	24,8 (1-42)	100,0	21,1 (2,5-40)	100,0
Finland	41,7 (8-60)	90,0	32,1 (20-40)	100,0	28,8 (20-35)	100,0
Frankrig	26,7 (7-50)	90,9	27,7 (5-35)	97,0	23,2 (10-35)	60,0
Kroatien	40,3 (16-52)	92,3	40,0 (38,5-42)	100,0	41,2 (4-58)	100,0
Litauen	25,0 (1-56)	90,0	39,3 (8-80)	97,0	36,6 (5-70)	100,0
Polen	19,0 (1,5-60)	43,8	32,3 (20-38,5)	80,0	30,0 (7-42)	77,3
Sverige	33,3 (7-40)	100,0	31,3 (20-40)	100,0	25,9 (6-38)	100,0
Spanien	21,6 (4-40)	55,6	23,8 (17-40)	84,6	25,8 (8-40)	83,3

Fig. 14: Beskæftigelse: fangernes indflydelse og interesser (%)

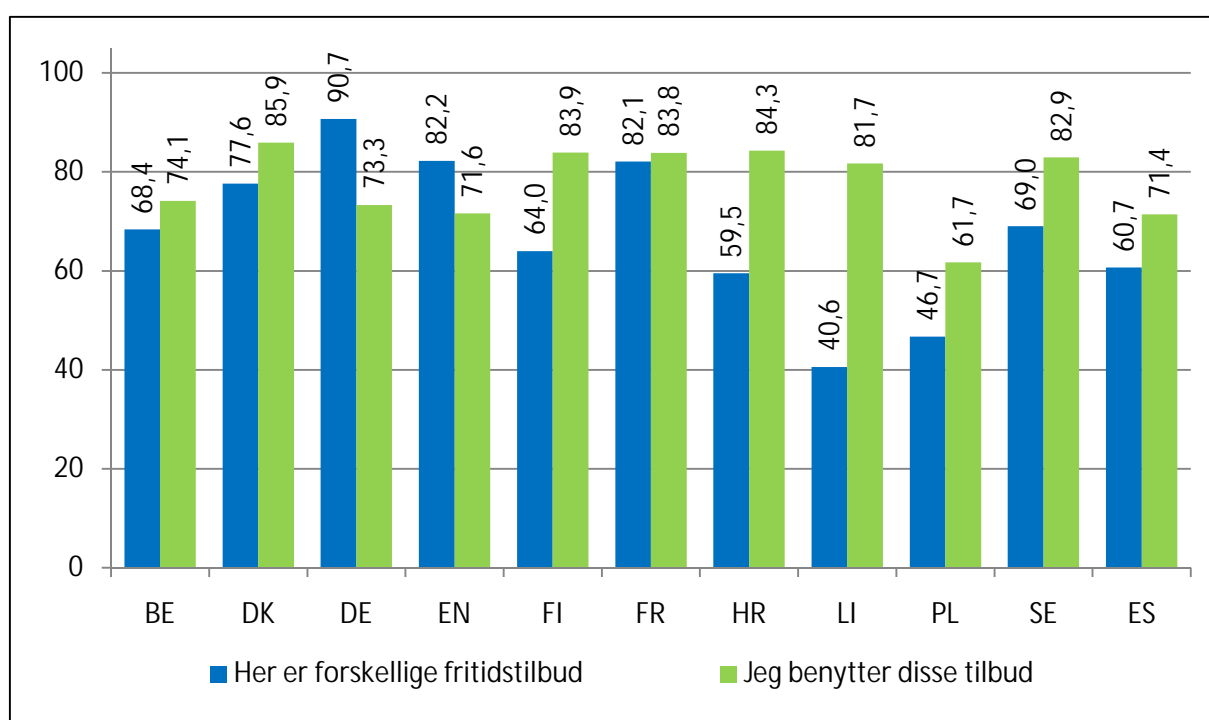
5.2 Rekreation og træning

Regel nr. 27 af EPR handler om træning og rekreation og giver anbefalinger for hvordan de indsattes fritid i fængslet skal organiseres. De indsatte skal have adgang til at færdes i frisk luft mindst en time om dagen og der skal være alternative arrangementer i dårligt vejr. Der skal være et tilstrækkeligt antal valgmuligheder ang. sport og rekreation i fængslet. F.eks. ved at tilbyde diverse former for træningsudstyr i fængslet. Der skal ligeledes være adgang til

andre former for fritidsaktiviteter, som spil, kulturelle aktiviteter og hobbyer. De indsatte skal selv – i så vid udstrækning som muligt – organisere deres fritid indenfor disse rammer. Hertil skal de indsatte have muligheder for at indgå i fællesskaber, imens de deltager i disse aktiviteter.

I denne undersøgelse blev de indsatte bedt om at anføre, hvorvidt fængslet tilbyder fritidsaktiviteter og hvis ja, hvorvidt de selv deltager i disse. (Fig. 15). Man kunne gætte på, at der ville være en korrelation imellem deltagelse i fritidsaktiviteter og varigheden tiden udenfor cellen om dagen, da indsatte med mere tid udenfor cellen har større mulighed for at deltage i sådanne aktiviteter. Der er faktisk en signifikant (dog svag) korrelation. ($r = .14$ resp. $r = .17$, if weighted by size of the national sample, $p = .001$).

Fig. 15: Rekreative tilbud(%)

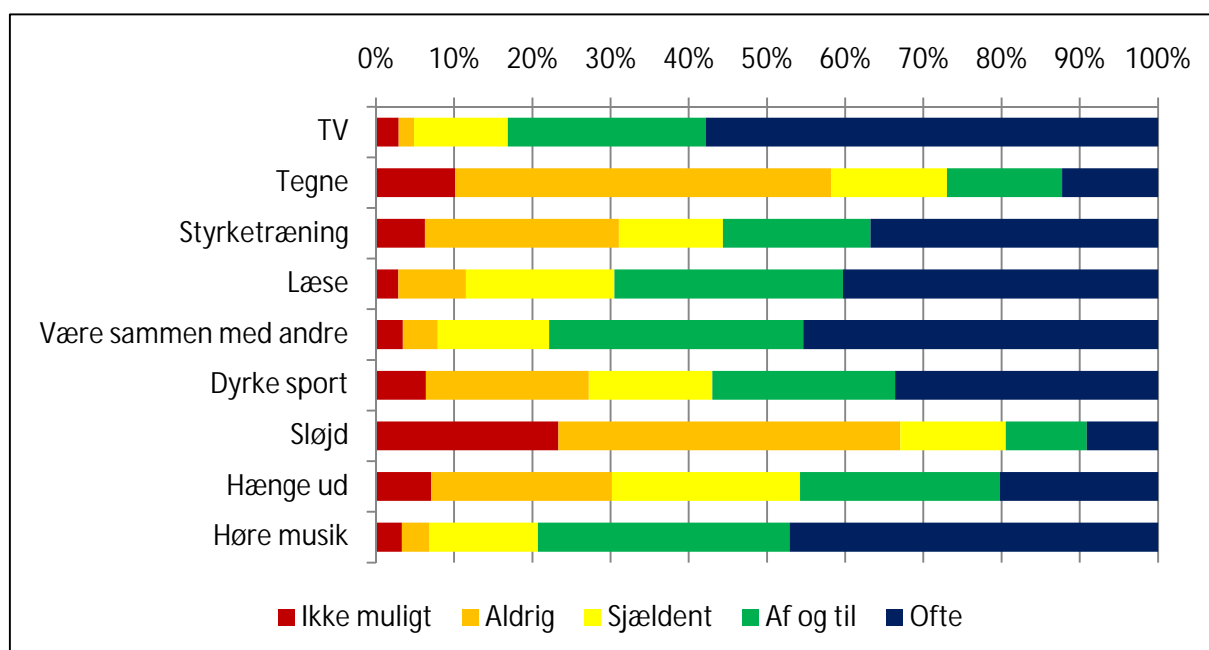

For at danne et overblik over deltagernes rekreative aktivitet, blev de spurgt, hvilke fritidsaktiviteter de typisk vil deltage i og hvor ofte. (5-point Likert scale: 1 = ikke muligt, 2 = aldrig, 3 = sjældent, 4 = af og til, 5 = ofte; Fig. 16). En stor del af de adspurgte anførte, at de ”ofte” deltager i passive aktiviteter, som at se TV eller høre musik. De fleste anførte, at de sjældent eller aldrig deltager i kreative aktiviteter, som tegning eller håndarbejde. Det skal her holdes for øje, at en relativt stor procentdel anførte, at de ikke havde adgang til sådanne aktiviteter. Dette er bemærkelsesværdigt idet sådanne hobbies ikke er afhængige af fremskaffelse af dyrt udstyr som det gælder f.eks. at se TV eller hør musik.

Med hensyn til kategorierne af fritidsaktiviteter afviger resultaterne indenfor de forskellige lande fra hinanden, dog ikke nok til, at der er tale om et mønster. F.eks. kan den åbenlyse formodning, at indsatte i Kroatien, Litauen og Polen (hvor økonomien i fængslerne ikke er så stærk) bruger mindre tid på at se TV og lytte til musik end i de andre fængsler, bekræftes. Kun Kroatien og Frankrig afviger fra resten af undersøgelsen på dette område. (MD total = 5, MD Kroatien og Frankrig = 4). De høje procentdele af polske og litauiske deltagere, som ofte ser TV (LI: 62%; PL: 54%) og hører musik (LI: 52%; PL: 42%) kan delvist forklares med det faktum at mange indsatte sidder i fælles-celler, da muligheden for at gøre ovenstående er til

stede, hvis blot den ene indsatte ejer apparaterne. Det er tværtimod svært at undgå TV eller musik, hvis én beboer i en større fælles-celle er i besiddelse af udstyr. En anden åbenlys formodning, kan heller ikke bekræftes: Mængden af tid brugt sammen med andre indsatte bliver ikke større med antallet cellekammerater. Men der er en svag korrelation imellem denne aktivitet og mængden af tid udenfor cellen. ($r = .13$ resp. $r = .16$ weighted, $p = .001$). Deltagerne ser ud til at have sondret imellem tvungent og frivilligt samvær.

Fig. 16: Fritidsaktiviteter (5-point Likert skala)

Udover disse typiske fritidsaktiviteter blev de indsatte også bedt om at anføre alternativer i et åbent spørgsmål. Der var 310 svar fra 241 indsatte. De ti hyppigst anførte er: spille spil (33), studere (30), skrive breve (29), benytte en computer (24), lave musik (23), lave mad (19), spille videospil (17), gå ture (15), foretage telefonopkald (13), og spille billard eller dart (10). Blandt fritidsaktiviteter, som kun blev nævnt sporadisk var f.eks.: Arbejde på fængselsavisen, tage sig af planter eller dyr, religion, løse krydsord, og studere fængselsret. Deltagerne brugte i gennemsnit 4.9 timer pr dag på fritidsaktiviteter – spændende fra 3.8 timer i England til 6.1 timer i Litauen. Resultaterne på dette område afviger fra hinanden mellem landene ($p < .001$).

372 af deltagerne svarede på spørgsmålet om, hvad de godt kunne tænke sig blev udbudt, som mulige fritidsaktiviteter. Ønsket om flere muligheder for sportslig udfoldelse er stort. Blandt de 440 svar handlede 157 om sport. Frem for alt ønskede de indsatte typer af sport, som fodbold eller volleyball, men sportsfaciliteter, som træningscenter med løbebånd etc. blev også anført. Langt sjældnere blev der udtrykt ønske om kreative aktiviteter. (f.eks. Teatergruppe eller musikband, 45) eller om uddannelsesmuligheder. Ydermere, blev der ret ofte anført, at de kunne tænke sig mere tid udenfor fængslet, have flere besøg, have flere fritidsaktiviteter i det hele taget og mulighed en-dags-udgang.

I de fleste nationale udsnit er der den samme rangering af forespørgsler. Man må huske på, at selv de mest efterspurgte tilbud kun nævnes sporadisk på grund af de mange valgmuligheder og de relativt mange manglende svar. Der var dog forskelle på, hvad der var blandt de tre mest efterspurgte tilbud i England og Frankrig. I England var ”flere besøg” blandt de tre mest efterspurgte og i Frankrig var ”kreative aktiviteter”, ”kulturelle aktiviteter” og

”samtalegrupper med mennesker fra udenfor fængslet” de tre mest frekvente forespørgsler. Ligeledes var der forskelle på den 2. mest forespurgte (billard) i Litauen og Polen, hvor ”bruge mere tid udenfor og ”flere besøg” indtager hhv. 2. og 3. pladsen. I Belgien var ”flere en-dags-udgange” på 2. pladsen. I hvilken udstrækning disse faktisk afspejler frihedsberøvelsen kan ikke udledes af data. Ønskerne om flere besøg er muligvis et resultat af, at der ikke gives mulighed for intime familiebesøg i netop England og Polen og man må gå ud fra at de indsatte i disse lande er klar over at dette er en mulighed i andre europæiske lande. Ønskerne om mere tid udenfor cellen i Polen er muligvis resultat af, at der her ikke gives megen tid uden for cellen.(se figur 5 ovenfor).

5.3 Kontakt til verden udenfor

Med hensyn til kontakten til verden udenfor, er kontakten til familien hovedpunktet, men ikke det eneste, der er vigtigt. Denne rettighed er beskyttet af art. 8 ECHR (Right to respect for private and family life). Vejledningen for langtidsindsættelser klassificerer beskyttelsen af de familiære bånd, som særligt vigtig når det angår forebyggelsen af skadelige effekter af fængselslivet. I nummer 22 står: “en særlig opmærksomhed skal rettes mod forebyggelse af nedbrud af de familiære bånd”. Blandt andet skal korrespondance, telefonopkald og besøg være mulig i videst mulig udstrækning og med så meget privatliv som muligt. Sikkerhedsbehov kan retfærdiggøre restriktioner på dette område. Herudover siger EPR, at indsatte ligeledes skal gives mulighed for kontakt med andre end familiemedlemmer, så ofte som muligt (no. 24.1). Ydermere siger kommentaren til regel nr. 24 i EPR, at “familie” skal defineres bredt og at personer i en ligeså stærk relation som familierelationer er inkluderet, også selvom forhold, som disse ikke er formaliseret.²⁸ Med hensyn til en indsats kontakt med verden udenfor fængslet, må man huske på, at det ikke kun er den indsatte egne rettigheder, man skal tage hensyn til, men også familiemedlemmernes rettigheder. Regel nummer 24.4 i EPR fastslår, at besøgsarrangementerne er til for at bevare de indsatte familiære udvikling på en så normal måde som muligt. I kommentaren er det eksplicit udtrykt, at dette betyder, at der skal være mulighed for lange og intime familiebesøg.²⁹

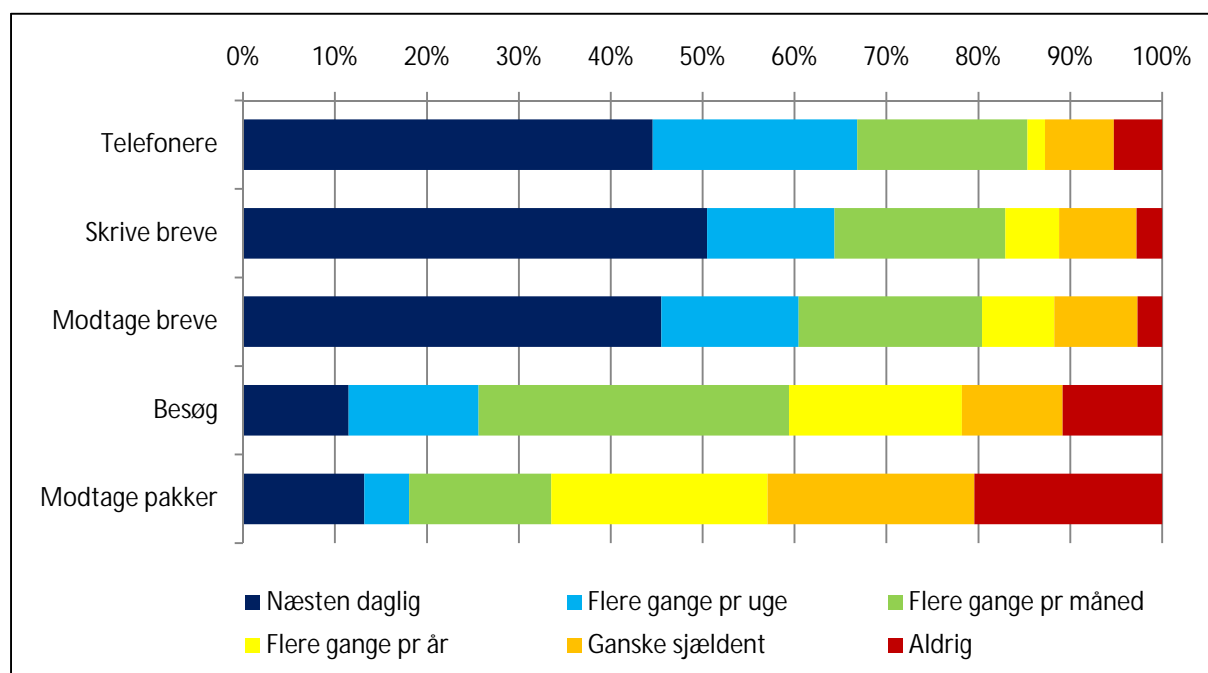
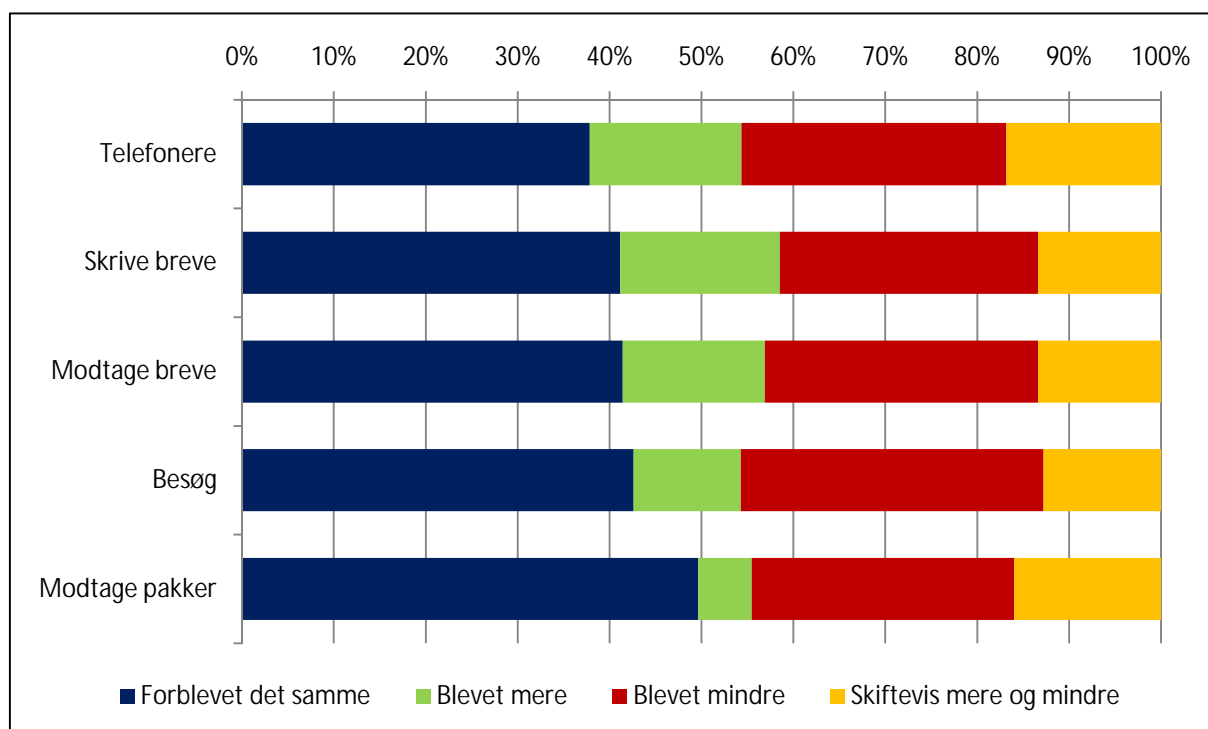
Der var spørgsmål i undersøgelsen, der angik hyppigheden af de mest betydningsfulde besøg uanset relationen til den besøgende (Fig. 17). Disse data gav ikke grundlag for bekræftelse af hypotesen om, at fanger, som har afsonet længere dele af straffen havde færre besøg fra verden udenfor fængslet. Det kunne heller ikke bekræftes, at fanger med børn eller parforhold modtager flere besøg.

Der er signifikante forskelle imellem deltagerlandene med hensyn til alle former kontakt. Dette skyldes blandt andet forskelle i såvel lovgivning som praksis. De danske fængsler, der deltog i undersøgelsen, har f.eks. en generøs praksis hvad angår besøg. Et åbent og et semi-åbent fængsel rapporterede, at fangerne havde mulighed for besøg fem dage om ugen og op til fem timer om ugen.

Der var endvidere forskel på, hvor lang tid en fange har til rådighed til at opretholde kontakt med omverdenen, herunder hvor lang tid, der er til overs efter arbejde, skolegang, fritidsaktiviteter og behandlingsprogrammer. Yderligere spiller afstanden mellem fængslet og de besøgendes bopæl og transportmulighederne en rolle med hensyn til hvor mange besøg, en afsoner modtager.

28 Commentary, Rule 24, p. 52.

29 Commentary, Rule 24, p. 53 p.

Fig. 17: Nuværende kontakt (%)**Fig. 18: Udviklingen i kontakter (%)**

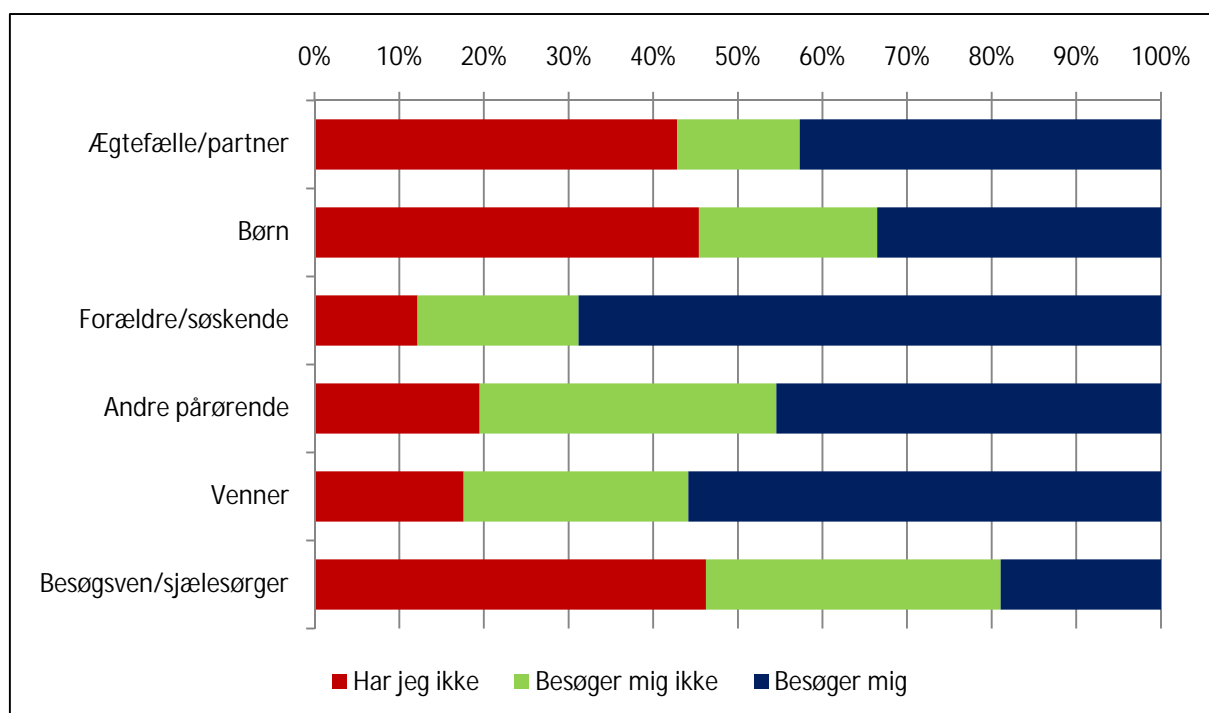
Med hensyn til udviklingen i kontakthypighed siden indsættelsen (Fig. 18), er det bemærkelsesværdigt at, dem som svarede, at intet har ændret sig, udgør størst andel i hver form for kontakt. Den næststørste andel er altid dem, som oplyser at kontakterne er blevet færre.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvem de besøgende er, skal man holde for øje, at der her var relativt få svar, hvilket kan hænge sammen med spørgeskemaets komplicerede udformning. Det er muligt, at nogle undlod at svare i stedet for at svare "eksisterer ikke". Det store antal manglende svar til spørgsmålet frivillige og spirituelle rådgivere, kunne pege herpå.

Det er bemærkelsesværdig (Fig. 19) at forældre og søskende udgør den største andel af de besøgende (69% af de valide svar og 53% af hele undersøgelsen). Dette forklarer også, hvorfor der ikke er nogen korrelation mellem hyppighed af besøg og hvorvidt de indsatte har intime familiære relationer. Gennemsnittet af varigheden af besøg varierer meget for de forskellige grupper af besøgende, men denne udregning er også baseret på et meget begrænset antal besvarelser. (mellem 50 og 320 svar). Den længste gennemsnitlige varighed af besøg var på lidt under 8 timer og den gjaldt ægtefæller og partnere. Dette skyldes det faktum, at indsatte fra Danmark, Frankrig og Litauen svarede op til 48 timer for såvel denne gruppe som børn, forældre og søskende. Gennemsnittet for hele undersøgelsen er 2 timer for denne gruppe og alle andre besøgende på nær frivillige og spirituelle rådgivere (gnst.= 1 time). Franske og litauiske deltagere har færre besøg end de øvrige deltagere. (gennemsnit Frankrig og Litauen = 4/flere gange pr år; gennemsnit i totalpopulationen = 3/flere gange pr.måned), dog er den gennemsnitlige varighed af familiebesøg længere.

De indsatte blev også spurgt , hvorvidt antallet af besøg har udviklet sig i løbet af afsoningen mht. de enkelte grupper af besøgende. Her er der ligeledes en stor procentdel manglende (mellem 32% for forældre og 64% for spirituelle rådgivere). Svarene afviger fra dem fra spørgsmålet om hvorvidt hyppigheden af besøg har udviklet sig i det hele taget (se Fig. 18 ovenfor), men 14% af deltagerne besvarede ikke dette spørgsmål. 50% svarede, at hyppigheden ikke har ændret sig (fra 47.8% for venner til 65.7% for spirituelle rådgivere). Men mellem 17.4% (for åndelige rådgivere) og 28.3% (partnere) oplyste, at besøgene var faldet i antal medens under 10% svarede at besøgshyppigheden var øget. I det hele taget ser det ud til at udviklingen mht. besøg er mere negativ end positiv.

Fig. 19: Besøgende (%)

6. Konklusion

Resultaterne fra denne undersøgelse viser, at der er betydelige forskelle mellem de lande, som deltog i undersøgelsen. Ved alle de spørgsmål som denne undersøgelse stiller, er der både meget positive og meget negative svar, hvis man sammenligner med *EPR og Recommendation on long-term prisoners*.

Angående selve fængselsopholdet er det positivt at halvdelen af deltagerne havde eneceller og at sovesale med otte eller flere indsatte var sjældent set. Hvor der ikke er et overtal af eneceller, bør fangerne gives megen tid udenfor cellen samt meningsfulde opgaver og aktiviteter, som det ses hos begge litauiske fængsler.

Den samlede undersøgelse viser også, at de sanitære forhold i fængslerne er tilfredsstillende. Dog understreges det, at det på sovesalene ofte ikke er tilstrækkeligt med ét toilet pr. rum. Men dette afhænger også af, hvor meget dette toilet faktisk benyttes. Ydermere er mulighederne for, at tage brusebad rimeligt gode i de fleste lande som deltog; 75 % af deltagerne kan tage bad i hverdagene. Men i Litauen og Polen var badefaciliteterne utilstrækkelige p.g.a. et stort antal fællesceller. Kun 22.5 % (Litauen) og 15.7 % (Polen) af deltagerne har mulighed for bad i hverdagene.

En meget stor del af de indsatte deltager i uddannelse, træning og arbejde. Også her fremkommer en vis variation i de nationale resultater. Den laveste deltagerandel, der er med i sådanne aktiviteter, findes i Sverige (9.5 %) og den højeste i Polen (56.9 %). På de forskellige fængsler var der tilbud om en række forskellige former for uddannelse, træning så vel som arbejde. Dog, arbejder en del af de indsatte med rengøring og lignende, som ikke er kvalificerende jobs og som ikke i tilstrækkelig grad forbereder de indsatte til et professionelt liv efter løsladelse.

Hvad angår rekreative tilbud mv. er der også store nationale forskelle. 40.6 % af de litauiske indsatte var opmærksomme på udbuddet af fritidsaktiviteter i deres fængsel mod 90.7 % i de tyske fængsler. Et smalt udvalg af fritidsaktiviteter vil have en særlig begrænsende effekt på fanger, som sidder i fængsler, hvor der i forvejen ikke er mange meningsfulde muligheder for arbejde eller forberedelse til livet efter afsoningen.

Med hensyn til kontakt med verden udenfor fængslet, er der særligt et forhold, som bør fremhæves; nemlig muligheden for ekstraordinært lange besøg på op til 48 timer i Danmark, Frankrig og Litauen. Under så langt et besøg får den indsatte og dennes familie mulighed for at opleve familielivet i langt højere grad end ved 1–2 timers besøg i larmende besøgsområder.

Opsummerende kan det siges, at der stadig er en del markante forskelle mht. implementeringen af menneskerettigheder i fængslerne i vores ”fælles område af frihed, sikkerhed og retfærdighed”, i den Europæiske Union. Disse forskelle fører til, at afsoning af en dom af samme varighed i to EU-lande bliver til to forskellige straffe, der varierer i strengthed på grund af forskellige fængselsregimer, der resulterer i forskellige grader af indskrænkelse af den personlige frihed og dermed af selve frihedsberøvelsen. For at opretholde den fælles tro, iblandt landene i EU, på at de virkelig befinder sig i en fælles juridisk kultur og at de har et fælles højt niveau mht. personlige rettigheder og beskyttelse, er en forbedring af fuldbyrdelsen af lange domme stadig påkrævet.

Referencer

- American Psychiatric Association* (APA) (2000): Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV-TR). 4th ed. Washington, DC.
- Commentary on Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. In: Council of Europe (ed., 2006): European Prison Rules. Strasbourg, p. 39-99.
- Drenkhahn, K., Dudeck, M.* (2007): Lebensbedingungen im europäischen Langstrafenvollzug. *Neue Kriminalpolitik* 19, p. 134-138.
- Dudeck, M., Barnow, S., Spitzer, C., Stopsack, M., Gillner, M., Freyberger, H. J.* (2006): The relevance of personality and sexual traumata for sexual offenders in forensic psychiatry. *Psychother Psychosom Med Psychol* 56, p. 147-153.
- Dudeck, M., Spitzer, C., Gillner, M., Freyberger, H. J.* (2007): Dissoziative Erfahrungen während der Straftat bei forensisch-psychiatrischen Patienten – eine Pilotstudie. *Trauma & Gewalt* 1 (2), p. 34-41.
- Dünkel, F.* (2007): Strafvollzug und die Beachtung der Menschenrechte – Eine empirische Analyse anhand des Greifswalder „Mare-Balticum-Prison-Survey“. In: Müller-Dietz, H. et al. (eds.): Festschrift für Heike Jung. Baden-Baden, p. 99-126.
- Dünkel, F.* (2009): International vergleichende Strafvollzugsforschung. In: Schneider, H. J. (ed.): Internationales Handbuch der Kriminologie, vol. 2. Berlin, p. 145-226.
- Dünkel, F., Kestermann, C., Zolondek, J.* (2006): Reader: International Study on Women's Imprisonment – Current situation, demand analysis and “best practice”. Greifswald. Online publication, <http://www.rsf.uni-greifswald.de/duenkel/english/publications/women-in-prison.html>.
- Dünkel, F., Zolondek, J.* (eds., 2010): Internationale Untersuchung zum Frauenvollzug – Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und „best practice“. In publication.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2001): 11th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2000. CPT/Inf (2001) 16.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2004): Rapport au Gouvernement de la République française relatif à la visite effectuée en France par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 11 au 17 juin 2003. CPT/Inf (2004) 6.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2006): Rapport au Gouvernement de l'Italie relatif à la visite effectuée en Italie par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 21 novembre au 3 décembre 2004. CPT/Inf (2006) 16.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2007): Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 March to 7 April 2006 and from 21 to 24 June 2006. CPT/Inf (2007) 32.
- Fazel, S., Danesh, J.* (2002): Serious mental disorder in 23,000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *Lancet* 359, p. 545-550.
- Frädrich, S., Pfäfflin, F.* (2000): Zur Prävalenz von Persönlichkeitsstörungen bei Strafgefangenen. *Recht & Psychiatrie*, p. 95-104.
- Liebling, A.* assisted by *Arnold, H.* (2004): Prisons and their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life. Oxford.
- Liebling, A.* (2009): Moralische Leistung und Auswirkungen von Gefangenschaft. *Neue Kriminalpolitik* 21, p. 14-20.

- Report accompanying the Recommendation Rec (2003) 23 on the Management by Prison Administrations of Life-Sentence and other Long-Term Prisoners. http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/List_instruments.asp.
- Salize, H. J., Dressing, H., Kief, C.* (2007): Mentally Disordered Persons in European Prison Systems – Needs, Programmes and Outcome (EUPRIS). Mannheim: Zentralinstitut für seelische Gesundheit.
- Van Zyl Smit, D.* (2008): Die Durchsetzung europäischer Prinzipien im Strafvollzug – Parallelen zur Abschaffung der Todesstrafe? *GreifRecht* 2008, p. 88-95.
- Van Zyl Smit, D., Snacken, S.* (2009): Principles of European Prison Law and Policy. Oxford.
- Zolondek, J.* (2007): Lebens- und Haftbedingungen im deutschen und europäischen Frauenstrafvollzug. Mönchengladbach.
- Zolondek, J., Dinkel, F.* (2007): Lebensbedingungen inhaftierter Frauen im europäischen Vergleich. In : Kawamura-Reindl, G., Halhuber-Gassner, L., Wichmann, C. (eds.): Gender Mainstreaming – ein Konzept für die Straffälligenhilfe? Freiburg i. Br., p. 287-308.
- Zolondek, J., Sakalauskas, G.* (2005): Strafvollzug und Strafvollzugsrecht in Litauen. *ZfStrVo* (54), p. 151-157.